

**Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci**

Katedra slavistiky

Sekce ukrajinské filologie

studijní rok 2011/2012

Ester Niemczyková

Studentka 2. navazujícího ročníku PF-UF

**Autorský neologismus jako prvek jazykové inovace (na
materiálu tvorby Liny Kostenko nebo současných
ukrajinských básníků)**

The author's neologism as the innovation component of the language innovation (in the
work of Lina Kostenko or contemporary Ukrainian poets)

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Radana Merzová

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 17. 4. 2012

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Radaně Merzové, která mi pomáhala v řešení nejasností při psaní práce, a také mi byla velkou oporou. Rovněž jí vděčím za její trpělivost při konzultování mých dotazů. Také bych chtěla poděkovat paní Mgr. Uljaně Kholod, Ph.D. a všem ostatním, kteří mě jakýmkoliv způsobem podporovali, zejména svým rodičům.

OBSAH

1. Úvod a představení Liny Kostenko	5
2. Tvorba Liny Kostenko	7
2. 1. Začátky Liny Kostenko a její vlastenectví	7
2. 2. Náhled do tematiky autorčiny tvorby a její umělecké schopnosti	9
2. 3. Období Šedesátníků	11
2. 3. 1. Představení skupiny „Šedesátníků“, jejich cíle a ideologie.....	11
2. 3. 2. Konec éry „Šedesátníků“	14
2. 4. Obraz feminizmu a postmodernizmu ve světě a v díle Liny Kostenko	16
2. 4. 1. Feminismus ve světě	16
2. 4. 2. Feminismus na Ukrajině a postoj Liny Kostenko	17
2. 4. 3. Postmodernizmu ve světě	19
2. 4. 4. Postmodernismus na Ukrajině a postoj Liny Kostenko	21
3. Nejnovější kritické poznatky k tvorbě Liny Kostenko.....	24
4. Neologismus – vymezení pojmu v češtině i ukrajinštině, užití v ukrajinské literatuře.....	30
4. 1. Neologismus v češtině	30
4. 1. Neologismus v ukrajinštině	31
5. Autorské neologismy Liny Kostenko na podkladu historických románů	35
5. 1. Neologismy v historickém románu „ <i>Marusja Čuraj</i> “	35
5. 2. Neologismy v historickém románu „ <i>Berestečko</i> “	59
6. Vyhodnocení zkoumaných neologismů	83
7. Závěr.....	85
8. Bibliografie	88

1. Úvod a představení Liny Kostenko

Tato práce je zaměřena na neologismy, neboli tzv. nová slova v tvorbě ukrajinské spisovatelky Liny Kostenko. Mezi hlavní cíle patří vyjasnění neologismu, jejich lingvistický rozbor, zasazení do kontextu a vymezení správného českého ekvivalentu.

V krátkosti je nahlédnuto do života Liny Kostenko, jakým způsobem tvořila a čím byla její tvorba ovlivněna. Následně je zde vymezena doba autorčiny tvorby, historické hledisko společnosti, tematika a v neposlední řadě i samotné umělecké schopnosti autorky.

Období, do kterého je spisovatelka řazena, bývá nazýváno dobou „Šedesátníků“. Tato éra byla, jak už z pojmenování vyplývá, vymezena zejména v 60. letech 20. století. Díla básníků a spisovatelů té doby byla velmi cenzurována. Umělci byli zatýkáni, odváděni na Sibiř a knihy básníků nesměly být tištěny. Do takové situace se dostala i Lina Kostenko.

Lina Kostenko zůstává v podvědomí čtenářů i v současnosti, spisovatelku tedy lze zařadit i do doby postmodernismu. Neopomeneme se zmínit ani o feminismu v její tvorbě. Avšak tyto pojmy nejprve vymežíme ve světovém měřítku a také, jak se projeví tyto dva směry na Ukrajině.

Dále se budeme věnovat způsobu, jakým na autorku a její díla nahlížela kritika tehdejší tzv. „zakázané doby“, a jakým způsobem se na ni dívá dnes. Zaměříme se na výpovědi současných ukrajinských spisovatelů, jazykovědců, ale i studentů.

Následně již přejdeme k jednotlivému rozebírání neologismů. K tomu nám poslouží dva velmi známé a významné historické romány Liny Kostenko. Jsou jimi: „*Marusja Čuraj*“ (Маруся Чупай) a „*Berestečko*“ (Берестечко). Budeme se snažit neologismus vysvětlit českému čtenáři tak, aby slovo bylo pochopitelné v kontextu.

Na samotném konci této práce se dozvíme výsledky zkoumání toho, jakým způsobem Kostenko neologismy tvoří, čím je ovlivněna nebo jaké používá lingvistické postupy. Znázorníme si, jaké tvoření neologismů převažuje nebo naopak, které se vyskytuje zřídka.

Je pravdou, že mnoho spisovatelů a básníků ve svých knihách většinou představují své životní příběhy. Co o nich chceme vědět, dozvíme se po přečtení jejich tvorby. V samotném díle si můžeme představit našeho autora, už buď jako hrdinu příběhu nebo se v díle odráží jeho myšlenky, touhy a názory, kterými žije či kterými se řídí. Domníváme se, že tomu je tak i s velmi významnou dámou, která se proslavila i daleko za hranicemi své rodné země - Ukrajiny.

Lina Kostenko je velice známou, spisovatelkou a básnířkou. Díky překladatelům jsou její díla známá velkému počtu čtenářů. Byla přeložena do angličtiny, běloruštiny, italštiny, francouzštiny, estonštiny, němčiny a slovenštiny. Bohužel, ještě pro nás - české čtenáře, nenašla svého českého překladatele.

Lina Kostenko se narodila 19. března 1930 v městečku Ržyščevi, které se nachází 76 km jižně od Kyjeva, kam se poté přestěhovala. Právě toto její rodné městečko, kde prožila svých prvních šest let života, zůstalo nenávratně v autorčině paměti. Ržyščev je bohatý na zajímavou historii, o níž ji vyprávěl její otec Vasyl Kostenko. Pocházela z rodiny učitelů. Její otec byl velmi vzdělaný, dokázal učit téměř všechny předměty na škole a ovládal dvanáct cizích jazyků, což svědčilo o jeho nadanosti a talentu. V době, kdy Kostenko měla šest roků, se rodina přestěhovala do Kyjeva. Zanedlouho poté byl její otec zatčen a uvězněn na dlouhých deset let. Příčinou tohoto jednání s jejím otcem byl již zmíněný talent, nadání a to, že byl považován za ukrajinského inteligenta.¹ Tehdejší komunistická vláda takové lidi nenáviděla a odsuzovala je, zavírala do věznic a posílala do sibiřských koncentračních táborů. Lina Kostenko začala studovat v Kyjevě pedagogický institut, ale po velkém rozhodnutí, ve kterém hrálo roli přesvědčení, že to není pro ni zcela to pravé, složila zkoušky a nastoupila do Moskevského literárního institutu. Na této škole se budoucí spisovatelce líbilo, že k člověku přistupovali jako k bytosti, která má své svobodné myšlení, a také tam brali na vědomí pocity a chování studentů. Roku 1956 institut zakončila s vyznamenáním.

I přes velice zajímavé dětství Liny Kostenko, kdy si prožila stěhování, smutek po vzdáleném otci, válku, a mnoho dalšího, můžeme vidět, že si básnířka šla za svými cíli, za svým přáním a touhami.

¹ Člověk vzdělaný, např. ukrajinský spisovatel, politik, filolog, atd.

2. Tvorba Liny Kostenko

2. 1. Začátky Liny Kostenko a její vlastenectví

V předešlé kapitole jsme si představili Linu Kostenko jako člověka, který prošel mnoha životními zápasy, než dosáhl svého vysněného cíle. V její nelehké cestě jí nedocenitelně pomohl především její nezměrný talent, díky němuž mohla své první básně vydávat knižně již jako mladá dívka. Pochopitelně, kvůli době, ve které žila, nebylo jednoduché prosadit své názory, myšlení a touhy, musela tedy své nadání ukrývat po dlouhou dobu tzv. „do šuplíku“. Lina Kostenko věřila, že jednou přijde čas, kdy lidé budou moci svobodně vyjadřovat své pocity a vnímání světa kolem sebe. Tato doba nastala Lina Kostenko mohla konečně svobodně vydávat své verše.

Lina Kostenko začala psát své verše už jako mladá dívka a prvních opublikovaných veršů se dočkala, když jí bylo 16 let, tedy v roce 1946. Lidé, v jejím okolí si všimli jejího neskonaleho nadání a říkali o ní: „[...] má vzácný talent, je jako diamant, který potřebuje pouze obrousit.“ ([...] в неї рідкісне обдарування, що вона – діамант, який потребує тільки огранення.)² Z jiných zdrojů se můžeme dozvědět, jak je opravdu Lina Kostenko výjimečná, a jak dokáže být oproti ostatním osobitá: „Hlas Liny Kostenko se vždy odlišoval od všech: nezměnily ho různé názory ani léta represí, které se objevily zanedlouho po chruščovské oblevě³, ani cenzurní zábrany, ani hořké zklamání. Vždy zůstávala sama sebou: nekompromisní, pevná ve svých názorech, odvážná a s ostrými slovy.“ (І голос Ліни Костенко завжди вирізнявся з-поміж усіх: не змінили його тональності ні роки репресій, що настали невдовзі після хрущовської відлиги, ні цензурні заборони, ні гіркі розчарування. Вона завжди залишалася сама собою: безкомпромісною, послідовною, мужньою і гострою на слово.)⁴

² PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 6.

³ Chruščovská obleva - neoficiální název historického období Sovětského svazu, který nastal po smrti Stalina (1953). Jedním z charakteristických rysů tohoto období bylo upuštění od přísného Stalinského totalitního systému. Nastal počátek reformního úsilí směrem k liberalismu a demokratismu, snaha o humanizaci politického a veřejného života.

⁴ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatyctvo: profili na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 26.

Témata její tvorby byla různorodá, ale zejména ji ovlivnily události, které ji doprovázely a které se odehrávaly v jejím životě již v dětství a mládí. V roce 1953 po smrti Stalina, v období, které pak dostalo název „хрущовська відлига“ – chruščovská obleva, se objevují díla a články, o nichž bylo možné předtím jen těžko mluvit či dokonce psát. Dozvídáme se o strašných situacích, které museli lidé vytrpět v té době pod vedením Stalinského komunistického režimu. Tabuizovaná témata začala být odkrývána. Především básnické dílo, tedy poezie, hrálo v tomto čase velice povzbudivou roli. „Poezie byla nejpobulárnější mezi ostatními druhy literatury. Dynamicky a v dostupné formě vyjadřuje pohledy a city tehdejší intelektuální elity – to znamená, že formulovala to, k čemu přicházeli nejprogresivněji smýšlející lidé.“ (Поетичне слово було найбільш популярним серед інших видів літератури. Воно мобільно і в доступній формі виражало погляди та почуття тогочасної інтелектуальної еліти – тобто, виражало те, до чого доходили найбільш прогресивно мислячі люди.)⁵

Lina Kostenko, která měla mezi svými přáteli různě smýšlející osobnosti, rozdílných názorů a z různých zemí, začala bez okolků vyjadřovat své myšlení a přesvědčení. Zde se projevila její náklonnost k vlastní zemi, národu a rovněž k mateřskému jazyku. Spisovatelka již zmíněné vyjadřování dávala najevo mezi spolužáky a na vysokoškolských kolejích. Také svým učitelům v různých hodinách či literárních kroužcích předčítala své básně, v nichž se lidé mohli dozvědět o jejích názorech. Během komunistického režimu na Ukrajině byla zásadně proti tomuto systému. Proto se v jejích básních objevují emoce, které vyjadřují touhu po státě nezávislém na diktátorském režimu. Právě po smrti Stalina bylo toto sdělování (a dalo by se říci hlásání) patriotismu skutečností. Díky tomu, čím byla dcerou a v jakém prostředí vyrostla, dobře věděla, jak je zacházeno se spisovateli té doby (např. s Volodymyrem Sosjurou a s jeho dílem „*Ljubyť Ukrajinu*“). Kostenko byla nadšená z toho, že mohla být svědkem toho, jak i ostatní mladí literáti projevují své vlastenectví. V poměrně krátkém časovém úseku (konkrétně během pěti let), kdy začíná svou publicistickou činnost, se již mnoha lidem vryla do podvědomí. Vydala tři knížky. První, kterou také ukončila své studium „*Prominnja zemli*“ („*Проміння землі*“, 1957), druhá „*Vitryla*“ („*Випула*“, 1958) a třetí „*Mandrivky sercja*“ („*Мандрівки серця*“,

⁵ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 7.

1961). Po úspěšně tvůrčím okrese přichází období útisku, při němž se musela coby autorka odmlčet.

2. 2. Náhled do tematiky autorčiny tvorby a její umělecké schopnosti

Lina Kostenko je autorkou, která miluje svou vlast, přírodu, miluje děti a mnoho dalšího. Nyní bychom se rádi pozastavili nad tematikou její tvorby a tím, jak si dokáže v díle tzv. “pohrát“ s každým slovem.

Každé umělecké dílo v ukrajinské literatuře a její terminologii (v češtině se to odlišuje) je možné analyzovat nebo posoudit podle různých úrovní či pohledů, např.: dialogický, synchronní, genetický, biografický, charakterologický, funkcionalistický, asociativní, referenční, anagogický, existenční, symbolický, informativní, emotivní, aktuální a potenciální, časoprostorový, světonázorový, metalingvistický, poetický, veršový.⁶ Nyní bychom se rádi podívali na pár úrovní a zároveň na to, jak se některé odrazily ve vybraných autorčiných verších. Dialogická úroveň (діалогічний рівень) – důležitým aspektem v této úrovni je, s kým autor v díle vede dialog či rozhovor, za jakých časových podmínek nebo na jakém místě. Důležité je neopomenout lakuny – jakási temná místa, která v díle mohou sehrát významnou roli nebo mohou mít funkci a bez nichž by nemusela být myšlenka díla správně pochopena. Kostenko vede v dílech dialog se svými přáteli, ale i nepřáteli, také s časem a s lidmi v současné době – dialog s lidmi a časem:

*Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати...*⁷

Synchronní úroveň (Синхроністичний рівень) – vyskytuje se především v díle, které je časově sladěno. Zde je opět důležitá časová linie. Prvky vyskytující se v díle

⁶ KRASNOVA L., *Poezija Liny Kostenko (posibnyk dlja včyteliv)*, Drohobyč 2001, s. 6.

⁷ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*,

<http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/39492/Пишіть-листи-і-надсилайте-вчасно>, dne: 2012-01-07. Překlad: Pište dopisy a odesílejte je brzy, když je očekávají příjemci, jež jsou daleko.

jsou v souladu s časem: historické události, móda, geografické názvy, všechno, co se odehrává synchronně ve světě nebo v rodné zemi a našlo to své místo v poezii. Projevují se zde autorské názory k daným problémům a věcem, Lina Kostenko např. v básni „*Bil jedynoji zbroji*“ („*Біль єдиної зброї*“) píše:

З усіх трибун — аж дим над демагогом.

Усі беруть в основу ленінізм.

Адже ніхто так не клядеться богом,

*як сам диявол — той же шовініз*⁸

Poetická úroveň (поетичний рівень) – v takovém stupni si čtenář může „vychutnat“ talent autora. V díle by se měly objevit prvky různé básnické figury a tropy, např. metafora, epiteton, oxymoron, apostrofa a další. Poezie Liny Kostenko je na rozmanité stylistické prostředky a obrazná vyjádření velmi bohatá. Užívá např. metafory, profesionalismy, neologismy, archaismy atd.

Někteří se domnívají, že není dobré soustředit se pouze na poetický stupeň, protože existuje ještě další, podobná úroveň, do které je možné vstoupit – veršovaná.

Стоять ліси смарагдово-руді,

після дощу надовго крапелисті.

Все глибша осінь. Вже і жолуді

*ховає сойка під опале листя*⁹

Básnířku můžeme zařadit do každé z uvedených kategorií, díky tomu můžeme vidět, že její talent je skutečně rozmanitý. Každý autor má svou tematiku, ve které je on

⁸ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/24511-1/Біль-єдиною-зброї>, dne: 2012-01-08. Překlad: Ze všech tribun – až kouř nad demagogem. Všichni vycházejí z leninizmu. Přece se nikdo tak neklaní bohům, jak sám ďábel – stejně jak šovinismus.

⁹ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/19836-1/Маруся-Чурай>, dne: 2012-01-08. Překlad: Stály lesy smaragdově-červené, po dešti je nadlouho pokaráno. Všude je hlubší podzim. Žaludy sojka schovává pod opadané listí.

ten jediný, kdo jí plně rozumí, vnímá ji jako něco, co je s ním těsně spojeno a dokáže to předat svému čtenáři. Samotná Kostenko svým způsobem pomohla rozdělit tematickou oblast své tvorby na tři hlavní témata, která se objevují v jednotlivých dílech. „Když psala sbírku *„Nad berehamy vičnoji riky“*, *„Над берегами вічної ріки“* (1977), rozdělna díla na tři tematické oblasti. V kapitole *„Pam’jati bezsmertna diorama“*, *„Пам’яті безсмертна діорама“* zahrnuje poezii, věnující se velmi ceněnému tématu vzpomínek. Druhá kapitola *„Ruky na klaviši slova kladu“*, *„Руки на клавіші слова кладу“* obsahuje poezii týkající se mnohostranného tématu tvořivosti. Třetí kapitola *„Tyche sjajvo nad mojeju doleju“*, *„Тихе сяйво над моєю долею“* zahrnuje díla intimnosti, a konkrétněji lásky. Ale každý, kdo zná díla Liny Kostenko, si může lehce povšimnout, že tato kategorizace nezahrnuje významné tematické spektrum děl, které je možné pojmenovat slovem „příroda“: „(Компонуючи збірку *„Над берегами вічної ріки“* (1977) поетеса розподілила твори за трьома тематичними розділами. У розділ *„Пам’яті безсмертна діорама“* увійшли поезії, присвячені досить широко трактованій темі пам’яті. Другий розділ *„Руки на клавіші слова кладу“* ввібрав поезії, що стосуються багатогранної теми творчості. Третій розділ *„Тихе сяйво над моєю долею“* складали твори інтимної, а точніше, любовної лірики. Проте кожний, хто добре знає творчість Ліни Костенко, легко помітив, що ця рубрикація не охоплює важливого тематичного масиву творів, який можна номінувати словом „природа“.)¹⁰

Jak je patrné, díla Liny Kostenko lze rozdělit do čtyř hlavních tematických kategorií: vzpomínky, tvořivost, láska a příroda.

2. 3. Období Šedesátníků

2. 3. 1. Představení skupiny „Šedesátníků“, jejich cíle a ideologie

Období komunismu, jehož vrcholem byla 50. a 60. léta 20. století, a tvrdého diktátorského režimu se povětšinou nelíbilo nejen prostým lidem, ale také lidem z oblasti kulturního života. „Komunistické režimy sice často přinesly sociální jistoty a

¹⁰ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal’nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 22.

vzdělání širokým vrstvám obyvatelstva, nebyly však schopny ekonomicky a technologicky konkurovat vyspělým západním demokraciím a připravily o život desítky milionů lidí.“¹¹ Prostí lidé se povětšinou nezmůžou v takových situacích postavit na odpor, ale lidé známí a slavní mohou určitým způsobem vyjádřit nesouhlas. Tak tomu bylo i na Ukrajině. V té době se začalo utvářet pokolení „Šedesátníků“, které nesouhlasilo s hlásáním komunistických ideologií, a přesně naopak prosazovali vnitřní morální opozici vůči sovětskému totalitárnímu státnímu režimu. Pokolení „Šedesátníků“ obsáhlo téměř celý kulturní život, tvořili ho spisovatelé, literární kritici, překladatelé, režiséři a další umělci. O vzniku, působení a cílech „šedesátníků“ bychom se chtěli zmínit právě v této kapitole.

Nebylo by pravdou, kdyby se tvrdilo, že se spisovatelé, literáti a ostatní činitelé s tehdejší režimem ztotožňovali, ba naopak, a proto se rozvinula aktivní činnost, která se podílela na tom, aby se režim změnil. Nejenom v hlavním městě Ukrajiny, Kyjevě¹², ale také na dalších místech začaly vznikat literární kroužky, které pořádaly literární večery, kde spisovatelé svobodně hlásali své postoje k tehdejší vládě, hrály se zde zakázané divadelní hry, podepisovali petice na ochranu ukrajinské kultury. Vše začalo již ve druhé polovině 50. let, ale vrchol se odehrával kolem roku 1961 – kdy se do podvědomí dostali velmi talentovaní spisovatelé, o kterých se ještě předtím nevědělo. Také díky literárním novinám („Літературна газета; в скорому часі перейменована на Літературну Україну – Literární noviny; během krátké doby přejmenované na Literární Ukrajinu“)¹³, ve kterých bylo vyhlášeno tzv. hledání talentů. Na tuto výzvu zareagovali básníci a spisovatelé, všichni již ve zmíněném roce, kteří poté byli zařazeni do jednoho známého společenství. Jejich literární kruh začal být později označován jako „Období šedesátníků“ nebo také „Šedesátníci“, díky tomu, že jejich největší tvůrčí vrchol nastal v šedesátých letech. K tomuto hnutí se vyjádřil nejen jeden ukrajinský intelektuál, například M. Žulynskyj (М. Жулинський)¹⁴ pojmenoval „šedesátníky“ jako novou etapu odporu ukrajinské inteligence – vyjádření duchovního boje proti totalitě,

¹¹ HESLO: *Komunismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Комунізм#Symbolika>, dne: 2012-01-02.

¹² V Kyjevě se literární kroužek nazýval Klub tvorčoji molodi/Клуб творчої молоді, dále existoval např. ve Lvově: klub „Prolisok“/клуб „Пролісок“.

¹³ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatnyctvo: profili na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 516.

¹⁴ Ukrajinský politik a literární kritik.

dále A. Rusnačenko (А. Русначенко)¹⁵ je označil jako velké sociálně-umělecké pokolení inteligence, které má mezi sebou odpůrce vystupující proti režimu až do roku 1965.

Mezi první řečníky „Šedesátníků“ patřila samotná Lina Kostenko a na otázky, proč se zrovna jmenují „Šedesátníci“, kdy a proč pokolení vzniklo, odpovídala v nejednom rozhovoru. Bylo to snad nějaké povstání generací či časové volání? „Však toto volání je podle Liny Kostenko, něco krátkodobého. Někoho můžete oslovit poprvé, můžete ho vyzvat také podruhé. A jak to bude pokračovat?“ (*Але ж виклик, за словами Ліни Васиївни, — щось короткострокове, комусь можна оголосити один виклик, другий — а як бути далі?*)¹⁶ Když si pročetla noviny „Literární Ukrajina“ a viděla tam titulek k interviu s už starším spisovatelem „Šedesátníci nám neumožňovali přístup k literatuře“ (Шістдесятники не пускали нас у літературу)¹⁷, zareagovala na to následovně: „Jak jsem někomu mohla nedat přístup k literatuře, když jsem byla izolovaná od literatury?! Byla jsem vytlačena ze společnosti. Šestnáct let moje díla nebyla tištěna. Slyšel ode mě kdokoliv stížnost?“ (Як я могла не пускати когось у літературу, коли я з літератури була виокремлена?! Із суспільства - витіснена. Мене шістнадцять років не друкували. Хто-небудь від мене скарги?)¹⁸

Hnutí pracovalo intenzivně a ihned po publikování útvarů v novinách začala pracovat také kritika. „Společné zasedání sekce kritiky a poezie, kterou pořádala Sociální strana Ukrajiny 10. listopadu 1961, plně odrážela chvíli nepřijetí nových umělecko-stylových tendencí, s jakými shazovala mladé pokolení. Ona diskuze, které se zúčastnili jak mladí, tak i starší spisovatelé, se hned objevila na stránkách časopisů, převážně v ‚Literárních novinách‘, kde bylo 14. listopadu opublikováno oznámení o události, která rozdělila účastníky diskuze na odpůrce a příznivce, mezi nimiž byly samozřejmě i ‚opatrní‘ – ti, kteří obezřetně zaujali střední pozici.“ (Спільне засідання секцій критики й поезії, що відбулося в СПУ 10 листопада 1961 р., повною мірою віддзеркалило ту хвилю неприйняття нових художньо-стильових тенденцій, з якою зіштовхнулося молоде покоління. Ця дискусія, у якій узяли участь як

¹⁵ Ukrajinský vědec-historik, profesor, doktor historických věd.

¹⁶ HESLO: *Про Ліну Костенко (О Lině Kostenko)*, http://dt.ua/CULTURE/lina_kostenko_navishcho_nam_zaminyuvati_ukrayinsku_movu_rosiyski_m_matom-88372.html, dne: 2012-01-04.

¹⁷ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 102.

¹⁸ Ibidem, s. 102-103.

молоді, так і starší письменники, відразу вилася на сторінки періодичних видань, переважно <<Літературної газети>>, де 14 листопада було опубліковано повідомлення про цей захід, проведення якого розділило учасників дискусії як на заперечувальників, так і на прихильників, поміж яких, звісно ж, були й <<обережні>> – ті, хто обачно займав серединну позицію.)¹⁹

Mezi nejslavnější literární osobnosti tohoto pokolení patřili: „Ivan Drač, Mykola Vinhranovskij, Vasyl Symonenko, Lina Kostenko, V. Ševčuk, Je. Hucalo“ (Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Ліна Костенко, В. Шевчук, Є. Гуцало).²⁰ Právě oni tvořili základ hnutí. Konkrétním cílem skupiny bylo jednání týkající se ochrany svobodné, umělecké tvorby, kultury a mateřského jazyka.

Během existence „Šedesátníků“ se objevil problém v literatuře mezi „rodiči a dětmi“. Generace mladých začala vyčítat starší generaci jejich jednání během období Stalinské nadvlády. Na to odpověděli někteří ze starší generace nepřátelským postojem k experimentům a inovátorství tehdejších let. Jak poezie, tak i próza měly svá určitá specifika. Charakteristickými rysy poezie byly intelekt, zálibení v sofistikované metafoře, diverzifikace rytmiky atd., pro prózu bylo význačné skutečné zobrazení reality, většinou s prvky humoru a satiry, také se zvýšil zájem o historická témata.

Komunismus byl jednak politickou ideologií a jednak něčím, co lidi odrazovalo, co se jim nelíbilo a s čím nebyli spokojeni, už jen proto, že nemohli projevovat a svobodně vyznávat své myšlenky, jazyk a víru. Na Ukrajině svou nespokojenost dalo znát pokolení, které je známé jako „Šedesátníci“. Jak ono pokolení vzniklo, čím se zabývalo a proti čemu bojovalo, jsme se snažili nastínit v této kapitole.

2. 3. 2. Konec éry „Šedesátníků“

Ve vrcholových letech tohoto pokolení, tj. okolo roku 1961-1963, začala práce „Šedesátníků“ dobývat bezmála celou republiku a národní obrození, o které tak usilovně bojovali, začalo nabývat na síle. To zaregistrovala i tehdejší vláda a nemohla jednání

¹⁹ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatnyctvo: profily na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 518-519.

²⁰ HESLO: *Шістдесятники (šedesátníci)*, <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шістдесятники>, dne: 2012-01-02.

kroužku nechat bez povšimnutí: „Velmi to znepokojovalo vedení strany, které se s obavami dívalo na Moskvu: proč v hlavním městě mlčí, proč neposkytnou návod, copak není jasné, že už máme tolik let takovou svobodu – vše se může vymknout kontrole strany. Nakonec po nechvalně známých výstupech tehdejšího představitele Komunistické strany Sovětského svazu Nikity Chruščova na setkáních intelektů (prosinec 1962 a březen 1963) byly stanoveny jasné instrukce: utiskovat, zakazovat, rozeznat, ...“ (Це дуже турбувало партійне керівництво, яке з тривогою поглядало на Москву: чому в столиці мовчать, чому не дають вказівок, хіба ж не ясно, що ще кілька років такої свободи – і все може вийти з-під контролю партії. Нарешті після сумнозвісних виступів тодішнього керівника Компартії СРСР Микити Хрущова на зустрічах з інтелігенцією [грудень 1962 року та березень 1963 року] були дані чіткі інструкції: притискувати, забороняти, розганяти, ...) ²¹

Ono tvrdé rozhodnutí se dotklo všech, kteří se k pokolení hlásili (někoho míň a někoho víc). V letech 1965-1972 se konalo zatýkání. Spisovatelé byli nuceni přestat publikovat a jejich budoucnost byla nejasná.

Toto rozhodnutí ovlivnilo i tvorbu Liny Kostenko. Ta v roce 1963 dokončila svou čtvrtou knihu „*Zorjanyj intehral*“ („*Зоряний інтеграл*“), ale vytisknout ji nebylo možné, povel „shora“ to zakazoval. Od roku 1961 byla zbavena práva publikovat a tisknout své knihy na území celé Ukrajiny. Kostenko se snažila spolu s dalšími posílat dopisy vyjadřující protest vůči těmto jednáním a ochránit své kolegy, avšak listy zůstaly bez odpovědi.

Roku 1972 se Ukrajinou prohnala vlna zatýkání, spisovatelku však minula. Tvrdí se, že nemohla být zadržena, ne proto, že měla dvě děti, ale díky tomu, že již vydala několik knih a byla velice populární. Její uvěznění by mohlo vyvolat vzpouru jak u mnoha Ukrajinců, tak i za hranicemi. Ovšem v sedmdesátých letech se jméno Liny Kostenko dostalo jako první na tzv. černou listinu („чорного списку“). ²²

Kostenko svou lásku k psaní nemohla jen tak ze dne na den opustit, a proto během zakázaného období tvořila dál, leč si své dílo (i přes kdejaké pokusy jej vydat) schovávala tzv. „do šuplíku“.

²¹ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 11.

²² *Černá listina*. Listina, která obsahovala jména spisovatelů, na které mělo být zapomenuto, a jejich díla nesměla být tisknuta.

Pokolení „Šedesátníků“ se udrželo jen jedno desetiletí, a i přesto po sobě zanechalo výrazný odkaz, který má významný vliv na ukrajinský kulturní život. Bojovali za svobodu projevu a sami byli zatýkáni, psali básně v ukrajinštině a jejich díla nemohla být po dlouhou dobu tištěna, avšak nyní mají v nejednom lidském životě velký význam.

2. 4. Obraz feminismu a postmodernismu ve světě a v díle Liny Kostenko

2. 4. 1. Feminismus ve světě

Feminismus - z lat. *femina*, žena. Pro feminismus není jednoduché vytvořit nějakou stálou definici, zejména kvůli jeho obsáhlosti. Většinou bývá definován jako: „název pro komplex filosofii, sociálních teorií, politických hnutí a ideologií, jejichž cílem je výzkum a potírání jevů, které lze považovat za projevy a součást utlačování ženského pohlaví.“²³ Tento pojem vystřídal slovní spojení „ženské hnutí“ a výrazně se dostalo do popředí v druhé polovině 20. století.

Historie feminismu má kořeny na přelomu 17. a 18. století ve Francii a Anglii a právě z Francie si nese i svůj název. Tam tento název skutečně označoval ženské hnutí. K význačné události – zřízení Deklarace lidských práv – došlo během Francouzské revoluce v roce 1789. Ta se zabývala i otázkami feminismu a vzbudila u mnoha žen touhu po zrovnoprávnění.

Snahy, postoje a témata feminismu jsou děleny na tři základní vlny. První vlnu feminismu, představující boje za ženská práva – zvláště za právo na vzdělání a právo volební - a jejich zařazení do legislativy. V USA velkou roli v tomto boji sehrály ženy černé pleti, které musely čelit silným názorům proti nim a nepřátelství bělošských spoluobčanek. V Evropě se feminismus poprvé objevoval s příchodem osvícenství. Tuto vlnu je tedy možné zařadit do 19. až na počátek 20. století. Druhou vlnou byla snaha vyrovnat se mužské populaci, která stále převyšovala ženu v jejím postavení. Zde se ženy více toužily vyrovnat mužům, proto dbaly i o svou fyzickou kondici a vzdělání.

²³ HESLO: *Feminismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Feminismus>, dne: 2012-01-05.

Poté, co dobyly vytouženého vzdělání, snažily se proniknout do ekonomiky a politiky. V tomto období ženy usilovaly o daleko širší spektrum práv a řešení problému než v předešlé první vlně, např. zde byl také řešen problém práva na potrat. Tato vlna je datována zhruba na 60. - 80. léta 20. století. Poslední vlna, tedy třetí, byla od 90. let 20. století a dělí již „zaběhnutý“ feminismus na další směry, které vyzdvihují pestrost ženy – věk, sexuální orientaci, barvu pleti, atd. V této vlně se rovněž na knižním trhu objevují první díla a časopisy k tomuto tématu. Feministický proud proniká také na univerzity, např. na Západě vznikají katedry s názvem *gender studies*.²⁴ Čím více se ženy snaží proniknout do politiky a hájit svá práva, tím více se jim to nedaří a jejich jednotné hnutí se začíná dělit na další proudy. Díky tomu vzniká liberální, marxistický (socialistický) a rozvojový feminismus, přičemž dominující, také v dnešní době, je liberální feminismus.

2. 4. 2. Feminismus na Ukrajině a postoj Liny Kostenko

Feminismus se objevil samozřejmě rovněž na Ukrajině a s ním bylo založeno i ukrajinské ženské hnutí („*український жіночий рух*“). Je důležité neopomenout, že se někteří domnívají (alespoň ti, kteří si s historií feminismu pojí kozáctví a zároveň se ho drží), že počátek ženské nezávislosti sahá až do 15. – 17. století. Ona nezávislost je ve velké míře podporována kozáky v bojích za svobodu Ukrajiny. Podle některých znalců je taková úvaha nevhodná a počátek feminismu se pojí s příchodem osvícenství.

Ovšem je třeba podotknout, že jinak se feminismus formoval na východě a jinak na západě země. Ženy toužily zejména po prosazení vyššího vzdělání. Nadále vznikaly kroužky, hnutí, a ženské komunity. Ukrajinky se aktivně podílely na veřejném životě a na vzdělávacích a kulturních akcích svého státu. Na západě Ukrajiny vznikala společenství ruských žen.²⁵

Během první světové války Ukrajinky aktivně pomáhaly při ošetřování raněných. Politická činnost žen byla v té době, dalo by se říci, aktivována. „Do Ukrajinské centrální rady vstoupilo 11 žen.“ (До Української Центральної Ради

²⁴ obor zabývající se rozdíly v postavení a uplatnění mužů a žen ve společnosti a kultuře, definice z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/genderova-studia>, dne: 2012-01-05.

²⁵ Klub rusynok/Клуб русинок, Товариства рuských ženšчyn/Товариства руських жіночин, Жіноча громада/Жіноча громада, atd.

увійшло 11 жінок)²⁶. V meziválečném období se velmi rozvinula činnost ženských kroužků a společenství²⁷. Svůj význam pro rozvoj kroužků a šíření feministických myšlenek měly také časopisy, které začaly v té době vycházet. Nicméně po nástupu sovětské vlády na západní Ukrajině roku 1939 byla okamžitě zakázána činnost všech ženských organizací. V sovětském období bylo pro ženy a jejich zrovnoprávnění charakteristické to, že jim byl poskytnut prostor pro vzdělání a profesní růst, také se mohly aktivně účastnit politického, kulturního a uměleckého života státu. Ovšem nebyly vyřešeny problémy, tzv. dvojího břemene („подвійного навантаження“) – práce v domácnosti a profesní život.

Od nezávislosti Ukrajiny (24. srpna 1991) se vrací feminismus na Ukrajině k liberálnímu proudu. Obnovuje se činnost zakázaných společenství a vznikají nová. Fungují rovněž ukrajinská ženská hnutí za hranicemi, a dokonce na kongresu Ukrajinek ve Filadelfii roku 1948 vzniká Světová federace organizací ukrajinských žen s cílem spojit ukrajinské ženské hnutí v emigraci ke koordinaci a společné činnosti.

Nyní bychom se rádi zamysleli nad otázkou, jak se k feminismu staví Lina Kostenko. Je feministkou? Její čtenáři, zejména čtenářky, jsou velmi nadšené z toho, jak autorka píše. Mohou v jejich knihách cítit, jak rozumí ženské duši a ženským problémům. Zjevné je to např. v knihách: „*Nad berehamy вічної ріки*“ („*Над берегами вічної ріки*“, 1977), „*Маруся Чурай*“ („*Маруся Чурай*“, 1979), „*Неповторність*“ („*Неповторність*“, 1980). Nejedna obyvatelka Ukrajiny o ní řekne, že právě ona je tou, která dokonale zná povahu ženy, dokáže tvrdě bojovat za ženskou čest a práva i přesto, že ona samotná je také jen křehká žena se všemi ženskými atributy. Právě díky tomu je někdy nazývána jako feministka poloviny 20. století. Autorka při představování své knihy „*Zapysky ukrajinskoho samašedšoho*“ („*Записки українського самашедшого*“)²⁸ v Charkově uvedla: „Na začátku je již jednoznačná první věta: ‚Vždycky jsem byl normální člověk.‘ A pochopila jsem, že je to muž. A potom zkus něco napsat, je důležité znát jejich psychologii. Feministkou nejsem, velmi si vážím skupiny lidí jako jsou muži.“ (Просто у мене із самого початку оця перша фраза: «Я завжди був нормальною людиною». І я зрозуміла, що це мужчина. А

²⁶ НЕСЛО: *Фемінізм (feminismus)*, <http://uk.wikipedia.org/wiki/Фемінізм>, dne: 2012-01-06.

²⁷ Sojuz ukrajinek/Союз українок, Žinočyj sojuz/Жіночий союз, Sojuz ukrajinek Volyni/Союз українок Волині.

²⁸ Román pojednává o 35letém muži, který se snaží překonat propast mezi mužem a ženou, mezi profesí a rodinou a nakonec mezi Ukrajinou a světem.

потім спробуй написати, треба ж знати їхню психологію. Я не феміністка, я дуже поважаю цю категорію людей, мужчин.)²⁹ Na základě tohoto výroku soudíme, že Lina Kostenko, jak sama uvedla, se za feministku nepovažuje, jen dokonale zná ženský vnitřní svět a psychiku, dle našeho názoru dokáže výtečně povzbudit nejednu ženu a zásluhou již zmíněného nového románu také odhalila duši muže.

Feminismus jako světový proud se objevil na přelomu 17. a 18. století ve Francii a rozšířil se po celém světě. Začala vznikat ženská hnutí, kroužky a vycházely časopisy na podporu jejich činnosti zabývající se také ženskou tematikou. Na Ukrajině tomu nebylo jinak. Avšak feministické hnutí během své činnosti, konkrétně za dob Sovětské vlády, bylo zakázáno a muselo svou aktivitu ukončit. S nezávislostí Ukrajiny přichází opět prostor i pro feministky a jejich aktivitu. Ukrajinské ženské hnutí se dokonce rozmohlo až za hranice Ukrajiny. Lina Kostenko je považována za feministku poloviny 20. století, díky tomu, že dobře rozumí ženám a dokáže se za ně postavit. Avšak ona sama sebe feministkou nenazývá.

2. 4. 3. Postmodernismus ve světě

Postmodernismem je označováno poslední evropské období ve společnosti a umění. Tento směr se objevil na konci (70. léta) 20. století a trvá v podstatě dodnes, avšak už se hovoří i o dalších směrech, jako je např. novomilenismus. „Pro postmodernu je také charakteristický všeobecný eklekticismus, vycházejí z něj současné směry jako hypermoderna nebo označení ultramoderní. Diskutuje se také o pojmu postpostmoderna.“³⁰

Samotný pojem „postmodernismus“ vznikl na základě knihy „*O postmodernismu*“ francouzského představitele postmoderní filozofie Jeana-Françoise Lyotarda v roce 1979. Postmodernismus je kriticky zaměřen na ideje předchozího směru, tedy moderny, která se zaměřila na pokrok v rozvoji společnosti a techniky. Přesně naopak je zaměřen postmodernismus, tzn., že odmítá koncepci jediného cíle a pravdy a snaží se o alternativní postoj ke světu. Tím také vzniká nedůvěra filosofů

²⁹ HESLO: *Ліна Костенко та фемінізм (Lina Kostenko a feminismus)*: http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=409&Itemid=416, dne: 2012-01-06.

³⁰ HESLO: *postmodernismus*: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Postmoderna>, dne: 2012-01-31.

k obecným pravdám a popírání snahy o nastolení jednotného názoru. Podstatnou potřebou je pluralita názorů a jejich zrovnoprávnění. To vede ke vznikům paradoxů, jež byly spojeny s řadou názorů na danou problematiku. Mezi základní znaky postmodernismu se zařazuje také spojování nesouvisejících pojmů dohromady. Pro člověka v tomto směru je typická samota, deprimující nálady ze stereotypního životního stylu a zpronevěra ve vzájemných vztazích. V již uvedené knize, díky které pojem postmodernismus vznikl, se o tomto směru píše následující: „Postmoderno by bylo takto to, co v moderním naznačuje neprezentovatelné v prezentaci samotné; to, co se vzpírá útěše dobrých forem, konsensu vkusu, který by dovolil společně zakoušet nostalgickou touhu po nemožném; to, co zkoumá nové prezentace nikoli proto, aby se z nich čerpalo potěšení, ale aby se lépe vycit'ovalo, že existuje neprezentovatelné.“³¹

Postmodernismus můžeme v literatuře odhalit díky době, která je zasazena do dnešní současnosti - tedy ve které čtenář žije dnes. Neuznávají se stylové a jazykové normy a to vede k tomu, že se používají i nespisovné výrazy. Mnohokrát se prolínají žánry vyššího a nižšího stylu, stavba textu je převážně otevřená a díky tomu je schopna komunikovat se čtenářem různorodých vrstev. Charakteristické je citování či parafrázování, a také výskyt imitace a parodie. Znakem postmoderny může rovněž být intertextualita, což je „využití jednoho textu v jiném, propojenost jednotlivých textů“.³² Autoři tohoto směru se většinou ztotožňují s hrdiny svých děl nebo se jimi snaží čtenáře provokovat, protože se bouří proti sociálnímu programu. Užívány jsou často fantastické motivy, mýty, metafikční odkazy a nesmyslné jazykové hry.

Literatura v tomto období byla ovlivněna rozvojem techniky a komunikačních technologií a dalšími objevy, což literatuře způsobilo velkou konkurenci a čtenář se nyní musí více rozhodovat - má možnost výběru. „Je samozřejmě těžké popsat literární směr, který stojí na tom, že ke všemu jsou alternativy. Tento směr má samozřejmě mnohé výhody — zborčila se mnohá tabu, komunikace je stále snadnější i na velké vzdálenosti, ale to způsobuje i jeho nevýhody — komplikovanost textů, někdy nejasnost autorových myšlenek atp.“³³

Všechno to může být chápáno jako úrodná půda pro experiment jak v literatuře, tak i v ostatních odvětvích umění.

³¹ LYOTARD J-F., *O postmodernismu*, Praha, 1993, s. 28.

³² HESLO: *Intertextualita*: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=intertextualita, dne: 2012-01-31.

³³ HESLO: *postmodernismus*: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Postmoderna>, dne: 2012-01-31.

2. 4. 4. Postmodernismus na Ukrajině a postoj Liny Kostenko

Postmodernismus dorazil na Ukrajinu poměrně ve stejném období, kdy je datován jeho vznik. Většina obyvatelstva byla zvědavá, jací prozaikové a básníci, kdo jakožto následovník Tarase Ševčenka, se uchytí v tomto směru. V 80. letech a na počátku 90. let minulého století už na tuto otázku byla odpověď jasná. S počátku ukrajinského postmodernismu je spojováno jméno Jurije Andruchovyče (Юрій Андрухович). Dále do tohoto směru můžeme zařadit jména jako: Petro Mid'janka, Viktor Neborak, Vjačeslav Medvid', Ihor Rymaruk, Vasyl Herasymjuk nebo Oksana Zabužko (П. Мідянка, В. Неборак, В. Медвідь, І. Римарук, В. Герасим'юк, О. Забужко). „Jejich tvorba vychází převážně až po vzniku samostatné Ukrajiny, čtenáři ji tak mohou zároveň konfrontovat s díly zakázaných spisovatelů dvacátých až třicátých let a let sedmdesátých, která v té době opouštějí sovětské trezory.“³⁴ Stejně jako tomu bylo jinde ve světě i do Ukrajiny se dostala možnost výběru a čtenář si rychle zvyká. Když Ukrajina začala být svobodnou, byl osvobozen i jazyk a ukrajinština se více a více dostává do literatury. I po mnoho let rusifikace si lidé rychle zvykají na svůj mateřský jazyk a s radostí ho přijímají i přesto, že ukrajinštinu už zapomněli nebo se ji museli teprve učit. Autoři píší velice sarkasticky, humorně, používají prvky karnevalu a veselí, díky čemuž se snaží „přebít“ ponurý a skličující sovětský svět. Také v ukrajinské literatuře se do popředí dostává hra s textem a magičnost, nechybí dokonce ani pornografie a erotika. Všechny zmíněné prvky lze bezpochyby zařadit do postmodernismu.

O ukrajinských autorech postmodernismu lze nepochybně říci, že ukrajinskou literaturu pozdvihli o velký kus dopředu, kam již dříve směřovala. „Duchovní náboj jejich děl je nyní bližší Západu, možná i proto, že v duších těchto autorů je až příliš přítomna bolest při vzpomínce na osudy otců a dědů.“³⁵

Tato práce pojednává o Lině Kostenko. Jakým způsobem je tedy možné autorku zahrnout do postmodernismu? I když je spisovatelka řazena do „doby šedesátníků“, její tvorba pokračuje i v tomto směru. Právě její nejnovější dílo – román „*Zapysky ukrajinskoho samašedšoho*“ („*Записки українського самашедшого*“) se opírá o

³⁴ HESLO: *Postmodernismus na Ukrajině*, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/16067/kocik-rene-against-meaning-soucasna-ukrajinska-literatura-a-preklad>, dne: 2012-01-31.

³⁵ Ibidem, dne: 2012-01-31.

dnešní svět, dobu a život dnešního člověka. Proto můžeme o knize mluvit jako o postmodernistickém díle.

Děj románu pojednává o melancholickém 35letém muži, který pracuje jako počítačový programátor. Dokáže obhájit svou disertační práci, avšak neumí se stát zcela svobodným mužem. Jednoho krásného dne se ho zmocní touha navštívit Kanárské ostrovy, aby alespoň jednou mohl cítit své uplatnění a pochopit lidskou existenci. V anotaci můžeme číst: „v pozadí osobního příběhu pečlivě, do hloubky a bolestně kontroluje veškeré lidské úchytky globálního světa“ (на тлі особистої драми прискіпливо, глибоко й болісно сканує усі вивихи нашого глобалізованого світу)³⁶. Jedním z nejdůležitějších prvků děje je touha obnovit něhu mezi hlavním hrdinou a jeho manželkou. To se stane po sebevražedném pokusu hrdiny. Ano, po této události nastane zlepšení vztahů, ona příhoda však nepatří mezi nejpřesvědčivější psychologické momenty v knize.

„Povšimněme si, že na pozadí dnešních výzkumů obnovení tematického, problémového, esteticko-formálního, narativního a jiných repertoárů současné ukrajinské literatury ‚Zapysky...‘ můžeme interpretovat jako důležitý, nepochybně inovativní estetický vývojový skok v ukrajinské kultuře, který demystifikuje četné replikované a ‚rozvinuté‘ literární popisy, odhaluje falešné spisovatelství, které se schovává za etiketu ‚postmoderny‘ a jiných ‚izmů‘[...]“ (Відзначимо, що на тлі сьогочасних пошуків оновлення тематичного, проблемного, естетико-формального, наративного та іншого репертуару сучасної української літератури "Записки..." можна трактувати як вагомий, безперечно, новаторський естетичний стрибок в українській культурі, що демістифікує численні розтиражовані й "розкручені" літературні опуси, демаскує фальшиве письменництво, що ховається за етикеткою "постмодерну" та інших «і з м і в» [...].)

Díky Lině Kostenko a této knižní novince vydavatelství „A-BA-BA-NA-LA-MA-NA“ («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА») získalo speciální cenu při udělování cen „Kniha roku 2011“. Autorka rovněž získala cenu za sbírku básní „*Rička Heraklita*“ („*Річка Геракліта*“). Ještě se nestalo, že by někdo získal dvě ocenění najednou a právě to přivádí spisovatelku k titulu nejúspěšnější autor roku 2011.

³⁶ KOSTENKO L., *Zapysky ukrajinskoho samašedšoho*, A-BA-BA-NA-LA-MA-NA, Kyjiv, 2011, s. 416.

Postmodernismus se ve světě projevil na konci 20. století. Je zaměřen na více alternativní postoj ke světu a ne na jeden cíl a jednu pravdu. Na Ukrajině začali psát autoři svým mateřským jazykem, objevují se témata, která v minulosti byla tabu. Spisovatelé tohoto směru se dostávají do konkurence s autory let předešlých, tzv. „Šedesátníků“, jelikož jim již mohou vycházet jejich knihy a sbírky, které byly zakázány. Ovšem o literátech té doby lze bezpochyby říci, že literaturu posunuli o velký krok dopředu. Linu Kostenko můžeme do postmodernismu také zahrnout. Díky svému novému románu *„Zapysky ukrajinskoho samašedšoho“* („*Записки українського самашедшого*“), ve kterém můžeme rovněž vidět odraz nynějšího světa a v něm lidských problémů.

3. Nejnovější kritické poznatky k tvorbě Liny Kostenko

Lina Kostenko je jedinečnou osobností na scéně ukrajinské literatury minulého, ale i současného století. Její dílo bylo již nejednou významně oceněno a pro mnoho Ukrajinců jsou autorčiny verše velmi cenné. Děti se je ve školách učí nazpaměť a dospělí si je ve volných chvílích předčítají pro povzbuzení. Z tohoto pohledu je zjevné, že je spisovatelka ceněna velmi kladně, ale jak se na ni dívají její kolegové z řad spisovatelů, umělců a literárních kritiků? Hodnotí ji stále kladně? V této kapitole bychom se chtěli zamyslet právě problematikou kritiky.

M. Vinhranovskij řekl: „Máme jednoho opravdového básníka. Je to básnířka Lina Kostenko.“ (У нас є один справжній поет. Це поетеса Ліна Костенко)³⁷

Mykola Ilnyckij³⁸ se pozastavil nad třemi epizodami z děl Liny Kostenko, jak bylo její slovo vnímáno a jak ho přijal tehdejší komunistický režim.

První situace se odehrála v roce 1964, kdy se tehdejší časopis „*Žovteň*“ („*Жовтень*“)³⁹ snažil Kostenko obhájit před obviněním ze zkreslování reality. Šlo o to, že v novinách ukrajinských spisovatelů („*Літературна Україна*“) se objevil článek Stanislava Telnjuka⁴⁰ proti poezii Kostenko, jež vyšla chvíli předtím v časopise „*Dněpr*“ („*Дніпро*“). S. Telnjuk kritizoval zejména toto: „Moderní dřevorubci pokácejí nejlepší strom a nechají ty škaredé. Byl tam také výrok, že pracujícím vlastníkům půdy nemohou být hloupymi barbary.“ (Новітні лісобури найкраще дерево зрубають а покруч залишать. Висловлювалася також сентенція, що роботячі господарі землі не можуть бути безумними варварами.)⁴¹ Na toto prohlášení se hned ozval Ilnyckij spolu s M. Kosivym. Ve svém článku se k tomuto problému vyjadřuje, že nejde tak o to, co napsali oni, ani o to, co napsal Telnjuk, ale důležitý je fakt, jakým způsobem byl článek připravován. Je podstatné si uvědomit, že ještě mladý poeta a kritik, hned poté, co nastoupí již do zmíněných novin, dostává za úkol napsat kritický článek právě o Lině

³⁷ ŠAROVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 7.

³⁸ Микола Ільницький – ukrajinský literární vědec, kritik, překladatel, básník.

³⁹ Нунější „Dzvin“/„Дзвін“

⁴⁰ Станіслав Тельнюк - Ukrajinský kritik, básník a prozaik.

⁴¹ ŠAROVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 24.

Kostenko. Jemu nezbyvá než si vybrat mezi variantou nenapsat tento článek, což by znamenalo opuštění pracovního místa, které právě dostal, nebo článek napsat, udržet si pracovní pozici, ale zachovat se nečestně.

Druhá situace vyplývá z rozhovoru Kostenko přímo s Mykolem Ilnyckym, přičemž se ho ptá: „Mykolo, to vy jste psal pro vydavatelství recenzi na ‚Marušu Čuraj‘? – Ne, já jsem ji nepsal, to Hryhorij Nud’ha.“⁴² (Микола, це ви писали для видавництва рецензію на ‚Марусю Чурай‘? – Ні, не я, її писав Григорій Нудьга). Než byla recenze napsána, prošla si svým postupem. Pod recenzí byl podpis Rostislava Bratunja⁴³ - jemu byla zaslána instrukce o napsání recenze s negativním postojem na Kosteno. Poté, co si dopis přečetl, odhadl náklady na vydání knihy, ale k odůvodnění pozice románu se rozhodl požádat kolegy, tím se „problém“ dostal do rukou Nud’hy.

Poslední, třetí situace se odehrála během tisku druhého dílu „*Historie Ukrajinské literatury*“ („*Історія Української літератури*“) v roce 1988. Po vytištění se v knize objevil prázdný čtverec stránky, text nebyl zarovnán. Po zkoumání, proč se tak stalo, se na nic zvláštního nepřišlo – dílo mělo jít normálním způsobem k tisku. Ovšem když Ilnyckyj obdržel rozvržení již hotového rozložení textu k tisku, byl zmaten. Jeho text obsahoval odstavec výčitek, které byly tehdy napsány Telnjukem. Když volal redaktorovi, aby byl odstavec odstraněn, obdržel nečekanou odpověď - bylo mu sděleno, že to není problém a že bude lepší, když tam daný odstavec nebude. Možná to bylo i díky roku 1987, kdy komunistická vláda stála před svým rozpadem.

Po tomto svědectví Mykoly Ilnyckého si můžeme povšimnout, že i když se negativní kritika dostavila, nebyla sama o sobě iniciativou píšících autorů, vždy k tomu byli jakýmsi způsobem „donuceni“.

Taras Salyha (Тарас Салига)⁴⁴ se nad Linou Kostenko zamyslel v článku pod tématem „Projev státu“ („Держава слова“) – slovní spojení si propůjčil od M. Oresta, ne proto, že by básnířce chyběly aforistické fráze, naopak je jich mnoho a jsou zajímavé. Vybral si ho proto, jak sám uvádí: „[...]v tomto výrazu pulsuje jedna z nejzákladnějších meditací, přesněji, historiografie Liny Kostenko.“ ([...] що в цьому виразі пульсує одна з найосновніших медитацій чи, точніше, історіософії Ліни

⁴² Ukrajinský spisovatel, historik ukrajinské literatury, literární kritik, folklorista.

⁴³ Ukrajinský básník a státní činitel.

⁴⁴ Ukrajinský literární kritik, spisovatel, profesor na Lvovské univerzitě.

Костенко).⁴⁵ Snažil se slovní spojení „projev státu“ porovnat s poezií Kostenko a tím vidět souvislost nejbolestivější ukrajinské tragické a optimistické problematiky vejít do kontextu literárního světa, kde je její pevnina jako suverénní stát. Obyvatel tohoto státu pak je slovo. „Slovo Liny Kostenko jde už více jak půlstoletí vpředu naší duchovností, ono má svou půdu, svůj národ [...], svůj vesmír.“ (Слово Ліни Костенко вже більше як півстоліття йде попереду нашої духовності, воно має свою землю, свій народ [...], свій космос.)⁴⁶ Její slovo se svým vnitřním senzorem je stále živé a jedná ve svých realitách, i přes politické a jiné okolnosti země, proto nemá potřebu před nikým a ničím kapitulovat. Inspirací Kostenko je pravda. Je jí síla, ale i utrpením. Může se jí postavit jen osoba, která má silnou vůli – tou je právě Kostenko. Básnířka Marjana Savka řekla: „Lina Kostenko má dar mluvit k věci. A mlčet. Málo kdo umí tak výmluvně mlčet, nevyznamenávat slovem. Lina Kostenko umí vycítit pauzu, umí utéct do vnitřního exilu, když cítí, že její přítomnost je nevhodná.“ (Ліна Костенко володіє даром говорити про головне. І мовчати. Мало хто вміє так красномовно мовчати, не удостоювати словом. Ліна Костенко вміє тримати павзу, вміє іти у внутрішню еміграцію, коли не відчуває доцільності озвучення своєї громадянської позиції.)⁴⁷ Salyha dle našeho názoru vnímá slova a verše Liny Kostenko velice kladně. Vyjadřuje svou úctu, že i přes politická utlačování, slova dokázala být stále živá.

Kostenko byla nadšený obdivovatel kinematografie a sama se k jejímu rozvoji zapojovala po celých 40 let. Filmová kritička Larysa Brjuchovecká (Лариса Брюховецька) se zamyslela nad její činností ve filmu, konkrétně nad třemi fakty. První: scénář k filmu „*Perevirte svoji hodynnyky*“ („*Перевірте свої годинники*“), který byl zakázán, přesněji „napůl zakázán“, což bylo v historii ukrajinské kinematografii neobvyklé. Druhý: její poezie je na stejné rovině s ukrajinským filmem a třetí fakt je její účast v dokumentárním filmu „*Čornobyl. Tryzna*“ („*Чорнобиль. Тризна*“).

Lina Kostenko přes nezmary s „uchycením“ scénáře (přes jeho zakázání) tvoří stále krásnou poezii a stala se manželkou ředitele filmového studia Vasyla Vasylovyča Cvirkunova (Василь Васильович Цвіркунов). Co se týče dokumentů, autorka dokáže naplnit historické prameny živým obsahem, fantazií, jež zahrnuje velké časové rozpětí – od Kyjevské Rusi do současnosti. Možná díky takovému časovému rozptylu se dokáže

⁴⁵ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 50.

⁴⁶ Ibidem, s. 51.

⁴⁷ Ibidem, s. 53.

dívat i na události dnešní doby a se zaujetím sleduje i události týkající se katastrofy v Černobylu. Zajímá se o celou tragédii, o lidi, kteří si ji prožili nebo ještě žijí v postiženém prostředí. Na toto téma vznikl již zmíněný dokumentární film podle scénáře Kostenko. Ve snímku byly použity její verše.

Kritický pohled Brujuchovecké na Linu Kostenko, kterou si spojila s filmem je opět kladný, nakonec pronesla: „[...] poezie Liny Kostenko je neobvykle vizuální, tudíž – filmová. Nemluvě o dramatických básních, o jejích historických obrazech. Je škoda, že ukrajinský film nevyužil dosud žádné z děl Liny Kostenko.“ ([...] поезії Ліни Костенко надзвичайно візуальні, отже - кінематографічні. Не кажучи про драматичні поеми, про її історичні полотна. Прикро, що український кінематограф досі не скористався жодним із творів Ліни Костенко.)⁴⁸

Anatolij Jakovec (Анатолій Яковець), docent a přednášející na škole žurnalistiky, příliš negativní pohled na spisovatelku nemá. Naopak ji vyzdvihuje, chválí a váží si její tvorby. „Lina Kostenko je opravdovou dcerou svého národa.“ (Ліна Костенко – істинна донька свого народу.)⁴⁹ Označil také její hlavní tvůrčí rys: „...sklon k realismu, který nějaký čas stál na okraji domácí literatury. Ale není to sklon ke klasickému realismu 19. století, jež Dmytro Čyževskij nazval ‚úzkým‘, ani ‚realismus bez břehů‘, který kdysi navrhovala marxistická kritika. A kde posvátná podobnost života získává nový obsah, vtahující do svých pochopení, a tedy, i do zážitků, informativní inovace.“ (...потягом до реалізму, який тривалий час перебував на маргінесі вітчизняної літератури. Але не класичного реалізму ХІХ століття, що його Дмитро Чижевський назвав <<вузьким>>, і не того <<реалізму без берегів>>, що його колись пропонувала марксистська критика. А того, де сакраментальна життєподібність набуває нового змісту, втягуючи в своє розуміння, а отже, і в переживання, інформаційні новації.)⁵⁰ Rozjímání Liny Kostenko nad osudem mateřského jazyka bylo spojeno s její vášní pro historii, právě takové problémy jsou v jejím díle zřetelné. Také se jí podařilo dobře vyvolat rozlehlou perspektivu etymologii slova.

Student Kyjevo-Mohyljanské akademie o slovech Kostenko řekl: „Jsou čistá a nedotčená, pod kterými – duše, kterou nebylo možné zastavit ani zlomit, protože na to

⁴⁸ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 60.

⁴⁹ Ibidem, s. 63.

⁵⁰ Ibidem, s. 64.

nebylo žádné schopné síly.“ (Це чистота і незайманість, під якою - душу, яку не можна було приборкати і зламати, бо не було сили здатної на це.)⁵¹ Student Dymytro Drozdovskij (Дмитро Дроздовський) se dále zamýšlí nad její problematikou slov a co souvisí s nesmrtelností veršů Kostenko. Slova jsou základní záležitostí, která zrcadlí autorovu duši, jsou metafyzická rovina, která mezi námi – čtenáři a autory utváří něco nepřetržitého. Slovo Liny Kostenko je poetický rozměr, jenž produkuje značnou sílu všude okolo.

„Poezie Liny Kostenko je jako hudba. Vášnivá a velebná. Hudba a poezie Liny Kostenko je duše. Nekonečná a neprozkoumaná. Hudba a poezie Liny Kostenko je jako dva světy. A každý – nekonečný.“ (Поезія Ліни Костенко - це музика слова. Пристрасна й велична. Музика в поезії Ліни Костенко - це душа. Безмежна й непізнана. Музика й поезія Ліни Костенко - це два космоси. І кожний - неосяжний.)⁵²

Po přečtení myšlenek spisovatele Jurija Andruchovyče je možno o spisovatelce říci, že právě ona ukázala většině Ukrajinců, že cenzura je zlo a autocenzura je sebevražda. I když se mnohým zasloužila o historii Ukrajiny, není to již přímo historie, lépe řečeno je spojena, odráží se v budoucnosti – „Má pro ni absolutní sluch.“ (Вона його абсолютний слух.)⁵³

Volodymyr Javorivskij (Володимир Яворівський) ve svém článku o slavných ukrajinských ženách o Lině Kostenko řekl: „Lina Vasylivna Kostenko má přísný a výbušný charakter. Ale žena s takovým talentem má právo na vše. V sovětských dobách dala facku ministru kultury. Poté Nila Krjukova⁵⁴ vytvořila divadelní hru o jedné osobě, na podstavě historického románu „*Marusji Čuraj*“, a vláda ji začala zakazovat.“ (У Ліни Василівни крутий, загонистий характер. Але жінка з таким талантом має право на все. У радянські часи вона дала ляпаса міністрові культури. Тоді Ніла Крюкова зробила моноспектакль за Марусю Чурай, а влада почала його забороняти.)⁵⁵

⁵¹ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 69.

⁵² Ibidem, s. 75.

⁵³ Ibidem, s. 95.

⁵⁴ Ukrajinská herečka.

⁵⁵ RUBAN V. (red.), *Žurnal Krajina, Lina Kostenko v inšij krajini bula b laureatom Nobelivs'koji premiji*, ukrajinský týdenní časopis, 18/2011, Kyjiv, 2011.

Lina Kostenko uvedené kritiky zná a je za ně vděčná. Zejména za tu od filmové kritičky Larysy Brjuchovecké, která zmínila také jejího manžela. Lina uvádí, že je to člověk takové ušlechtilosti, jako nikdo jiný, že je pořád s ní i nyní. Kostenko se také podívala kritickým okem na dnešní mladé talenty v oblasti literatury – poezie.

„[...] sedmnáctiletá dívka píše, když zakončuje svůj krásný verš: *Ukrajino! Dovol mi žít!* Je to velmi hrozné, když nás dusili, věděli jsme, že to je sovětská vláda, co nám nedává žít. Musíme bojovat proti totalitě.“ ([...] сімнадцятилітня дівчинка пише, як вона закінчує свого хорошого вірша: „Україно! Дозволь мені жити!“ Це дуже страшно, коли нас душили, то ми знали, що це радянська влада не дає нам життя. Треба боротися з тоталітаризмом.)⁵⁶ Poté, co si Lina tyto řádky přečetla, cítila se provinile. Hlavní podíl na tom měla vláda, ale jestliže sedmnáctileté dítě napíše něco takového, co si může pokládat za vinu?

Na závěr této kapitoly bych ráda uvedla slova amerického jazykovědce George Lutského, který o Lině Kostenko prohlásil: „Lina Kostenko je carevnou poezie na Ukrajině“.

⁵⁶ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perehidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 104.

4. Neologismus – vymezení pojmu v češtině i ukrajinštině, užití v ukrajinské literatuře

4. 1. Neologismus v češtině

Než budeme rozebírat konkrétní neologismy v tvorbě Liny Kostenko je důležité nejprve vymezit samotný pojem neologismus. V češtině ho literární znalci vymezují následovně:

„Neologismus či neologizmus, česky novotvar je nově utvořené nebo přejaté slovo, přesněji lexikální jednotka. Vzniká nejčastěji pro označení nových skutečností, např. vynálezů nebo myšlenek, a postupem času se může stát součástí běžné slovní zásoby. Lingvistická disciplína zkoumající neologismy se nazývá neologie.“⁵⁷ V encyklopedickém slovníku češtiny je uvedeno, že neologismus je „lexikální jednotka, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka vyznačuje novostí, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkčního (funkčně systémového, komunikačního, stylistického).“⁵⁸ Nově vznikající předměty, věci a jevy, které nemají své pojmenování, nebo naopak ty, co již pojmenování mají, avšak pojmenování je starší a potřebuje nahradit novým, neotřelým, v podstatě neznámým výrazem, právě tak vzniká neologismus.

„Podstata neologismů se nejčastěji vidí buď v tom, že neologismy pojmenovávají nový předmět, jev skutečnosti, že obohacují vyjadřovací prostředky jazyka, nebo se její určení přenáší do roviny stylistické, kde se neologismy stavějí do protikladu k archaismům.“⁵⁹

Vznik neologismu se dá rozdělit na dvě skupiny: mimojazykovou a vnitrojazykovou. Přičemž v první skupině vzniká potřeba nazvat nové fakty či poznatky, nebo pokud se jedná o vznik nových slov v literárním díle, může zde figurovat pouze touha autora být zajímavý. V druhé skupině jde o úsilí odstranit vývojové rozrůznění a rovněž polysémii.

⁵⁷ HESLO: *Neologismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Neologismus>, dne: 2012-01-06.

⁵⁸ KOLEKTIV AUTORŮ: *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha, Lidové noviny, 2002, s. 284.

⁵⁹ MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Praha, 1983, s. 10-11.

„Nová pojmenování vznikají na základě několika pojmenovacích postupů:

- a) přejímáním (např. z angl. leasing, billboard, snowboard),
- b) kalkováním (např. poč. myš podle angl. mouse [...]),
- c) tvořením víceslovných (sdružených) pojmenování (sametová revoluce, třetí odboj, mobilní telefon, trysková tiskárna, daň z přidané hodnoty),
- d) tvoření slov odvozováním (doň – daňář, jamka – spor. jamkoviště), skládáním (velkoklub, ekonafťa),
- e) tvořením slov zkratkových (dik´držitel investičních kupónů´). [...]
- f) přenášení pojmenování jednoho pojmu na druhý na základě vnější podobnosti (metafora), na základě vnitřní, funkční aj. souvislosti (metonymie), dále rozšíření nebo zúžení významu apod. (např. béčko ´outsider´, [...]. Toto ‚tvoření‘ slov se obvykle označuje jako sémantické.“⁶⁰

Při zkoumání neologismů se dají vymezit i takové druhy, jež mají pohled zaměřený na jazyk. Rozlišuje se pohled diachronní nebo pohled synchronní. Diachronní jsou zejména ty, které nejsou zahrnuty ve slovní zásobě minulosti. Do synchronního hlediska bývají zařazeny ty nové lexikální jednotky, které je možno podle dnešních lexikálních norem klasifikovat ze stanoviska jejich možnosti stát se jednotkou ‚langue‘. Od takovýchto neologismů bývají vymezeny tzv. okazionalizmy – jako nové jednotky řeči, dále pak slova potenciální – „dosud slovotvorně nerealizované systémové možnosti, popř. realizované pouze v individuálním komunikačním aktu.“⁶¹

4. 1. Neologismus v ukrajinštině

Neologismus – (z řeč. *neos* – nový, *logos* – slovo, názor, vyjádření) – „nová slova, slovní spojení, frazeologizmy, které se vyskytují v jazyce. Vznik neologismů je zapříčiněn potřebou pojmenovat nové předměty, jevy, pojmy, které vznikly v důsledku nepřetížitelného vývoje ekonomiky, vědy, kultury, což vede k rozšíření a prohloubení vztahů s jinými národy a státy.“ (Нові слова, словосполучення, фразеологізми, що

⁶⁰ MARTINCOVÁ O., *Nová slova v češtině slovník neologizmů*, Academia Praha, 1998, s. 13.

⁶¹ MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Praha, 1983, s. 11.

з'являються в мові. Виникнення неологізмів спричинене потребою давати назву новим предметам, явищам, поняттям, які постають унаслідок безперервного розвитку економіки, науки, культури, в результаті розширення й поглиблення зв'язків з іншими народами та державами.)⁶²

V ukrajinštině se rozlišují lexikální a sémantické neologismy. Lexikální neologismy jsou zejména v oblasti vědních a technických termínů a vykonávají nominativní funkci. Do této skupiny lze také zařadit slova, která jsou utvořena od lexémů existujících již v dřívější době, např.: „*комп'ютер – комп'ютеризація, комп'ютеризувати, комп'ютерний, комп'ютерник*“⁶³ Sémantické neologismy jsou tedy slova, která již existují od doby předešlé a získávají nový význam, např. *звардія* – jedná se o slovo používané v době Ruské říše a následně v armádě, konkrétně v průběhu druhé světové války a označuje jednotlivé složky Rudé armády. Stejně jako v češtině se neologismy v ukrajinštině objevují v básních autorů, kteří svým dílům chtějí dát větší obraznost, emocionálnost či zvučnost. V příloze je uvedena báseň M. Vinhranovského⁶⁴, rovněž jednoho z představitelů „doby Šedesátníků“.

Dále je možné neologismy rozdělit do dvou skupin, jsou to neologismy společné (загальномовні) a individuální neboli autorské (індивідуальні, авторські). „Společné neologismy pojmenovávají nové pojmy, takže vykonávají nominativní funkci, jsou tedy neutrální. Individuální neologismy jsou považovány za ne nové pojetí, ale takové, které již má slovní označení v jazyce.“ (Загальномовні називають поняття, тобто виконують номінативну функцію, отже, є нейтральними. Індивідуальні неологізми можна вважати не новому поняттю, а такому, що вже має словесне позначення в мові.)⁶⁵ Společné neologismy jsou jednak lexikální (*спонсор*), ale také sémantické, které aktivovaly slova, jež se nacházely v pasivním postavení. Jejich zásluhou vznikají nová slovní spojení, která vykonávají stylistickou nebo nominativní funkci. Např. *екологія* (*екологія*) se nepoužívá jen ve významu vědy, která se zabývá prostředím a jejími organismy, ale také jako fráze: *екологія* jazyka, *екологія* duše a *екологія* kultury (*екологія* мови, *екологія* душі, *екологія* культури). Nová slova vznikají v průběhu doby a nejsou to jen slova v oblasti společensko-politické, nýbrž

⁶² PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 78.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Viz příloha č. 1.

⁶⁵ PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 79.

rovněž ve sférách vědeckých, uměleckých a literárních. Společné neologismy se utvářejí a využívají v úředním, vědeckém a publicistickém jazykovém stylu.

Jak již bylo zmíněno, neologismy jsou slova pasivní slovní zásoby, nicméně se neologismus může stát aktivním, pokud vstoupí do aktivního každodenního užívání, když se objeví v potřebě nominativní nebo stylistické.

Individuální (autorský) neologismu se tvoří na stejných principech jako neologismy společné. Jejich uchycení záleží na autorovi samotném, jakou zvolí zvučnost slova a originalitu.⁶⁶ Ona nová slova jsou považována za materiál ukrajinské poezie 60. – 90. let 20. století, ve které zcela jasně vystupuje touha mistrů slova k čerstvé, originální, nápadité slovo tvorbě. Materiálem mohou být i poetické texty např. A. Malyška, I. Drače, Liny Kostenko a dalších. Tyto neologismy jsou používány v umělecko-beletristickém stylu a v jemu blízké žurnalistice. Zpravidla tyto neologismy používá jen jedna konkrétní osoba, která si neologismus sama vytvoří. Bývají známé velkému počtu lidí, i když nejsou používány v každodenním životě. K této skupině neologismů patří například neologismy O. Pčilky (О. Пчілка) nebo M. Staryckého (М. Старицький): *мрія* – snění, sen, tužba, utvořeného od slovesa *мриму* – zdát se, zjevovat se, objevovat se, I. Franka (І. Франко): *чинник* – činitel, faktor. O takových slovech, která přešla do všedního užívání, prohlásil L. Bulachovský⁶⁷: „Ať vymyšlená slova příslušného autora, tedy nová slova, zůstanou navždy jen jeho slovy, ať nevcházejí do aktivního fondu obecného jazyka, ale tam, kde jsou používány, nová slova žijí a dlouho žít budou svým pevným umělecko-estetickým životem. Na svém místě jsou obohacem pro jazyk jako prostředek pro určitý projev skutečné obraznosti a emocionálnosti a líbí se alespoň některým čtenářům, čímž nezklamali a odůvodnili si své stvoření a svou existenci.“ (Хай вигадані відповідним художником слова нові слова залишаються назавжди тільки його словами, хай вони не надходять до активного фонду загальної мови, - але там, де їх ужито, вони живуть і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям. На своєму місці вони є збагаченням мови як засоби служити виявом певної дійової образності та

⁶⁶ Viz příloha č. 2, verše básníka Vasyla Symonenka.

⁶⁷ Л. Булаховський - ukrajinský lingvista.

емоційності і, подобаючись хоча б певному коли читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування.)⁶⁸

V ukrajinštině, stejně jako v češtině, neologismy vznikají v průběhu času, i když se řadí mezi pasivní slovní zásobu. Může být i pravidlem, že se nikde nefixují a mohou nahradit jiné slovo, nebo obnovit funkci slovu, které již vyšlo z užívání. Neologismy se dělí do dvou skupin – společné a individuální (autorské). Přičemž společné se používají ve všech strukturálně-funkcionálních stylech ukrajinské literárního jazyka. Individuální neologismy nefigurují v žádném neuměleckém stylu, naopak jsou rozšířeny v umělecko-beletristickém stylu, zejména v poezii.

Za pozornost rovněž stojí statistiky, jež se zabývají neologismy. Přičemž je zjištěno, že během roku se objeví několik desítek tisíc neologismů, z toho převážná většina, asi 90% jsou termíny. Ukrajinské neologismy se v posledních deseti letech objevily v oblasti sociálně-politické, lexikálně-sémantické a stylistické tendence rozvoje jazyka.

⁶⁸ PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 84.

5. Autorské neologismy Liny Kostenko na podkladu historických románů

V této kapitole se budeme věnovat již konkrétnímu rozboru neologismů, zejména jedné skupině ukrajinských neologismů – a to individuálním neboli autorským v dílech Liny Kostenko. Spisovatelka, jak již bylo uvedeno, hojně používala nová slova. Neologismy použijeme z děl: „*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) a „*Berestečko*“ („*Берестечко*“). Oba tyto díla jsou historickými romány.

5. 1. Neologismy v historickém románu „*Marusja Čuraj*“

„*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) je historický román ve verších a je pokládán za perlu ukrajinské literatury 20. století. Byl napsán v roce 1979. Protože se jedná o historický román, je v něm obsažen příběh doby dávno minulé, který pojednává o každodenním životě lidí a jejich zvycích, tamních časech, o prostředí, ve kterém žili - vesnicích či městech, zobrazována je rovněž i příroda. Vše je odlišné, proti dnešní době. Děj se odehrává v období kolem let 1625—1653, kdy žila hlavní hrdinka románu.

Psát povídky či verše z historického prostředí a dění v románu není příliš jednoduché. Povětšinou se spisovatel snaží svým talentem vtáhnout čtenáře přímo do děje, tak aby byl čtenář zaveden do dalekého období a dokázal v něm přímo žít, tedy potýkat se s tamními problémy, potkávat se s historickými nebo autorem vymyšlenými lidmi. „Spisovatel touží barvitě ztvárnit historické období, takže je podává v konkrétních a smyslově živých obrazech.“ (Письменник прагне образно відтворити історичну епоху, тобто подати її в конкретно-чуттєвих живих картинах.)⁶⁹ Když se člověk začte do onoho románu, může cítit, jak jeho ozvěna z minulosti promlouvá i do současnosti. Problémy, které byly aktuální na Ukrajině v 17. století, jsou zjevné i dnes. Zejména se jedná o téma patriotizmu a nezištně sloužit Ukrajině. Dalo by se říci, že s celým románem je spojena píseň. Objevuje se popis písně, jak a kdy se zpívala a zpívá. Možná i díky tomu, že hrdinka Marusja měla neskonalý talent, její hlas byl překrásný. Ráda si zpívala a skládala písně.

⁶⁹ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 256.

Celý román je obrazem velkého talentu autorky, velmi výstižně popisuje přírodu, lidi, místo a samotnou hrdinu – Marusju Čuraj. Lina Kostenko používá různé stylistické prvky pro vyjádření svého nadání, nás ovšem budou zajímat neologismy.

V tomto díle⁷⁰ se vyskytují následující neologismy. Zvolili jsme dělení podle **slovních druhů** a podle **způsobu tvoření neologismů**:

1. rozdělení neologismů **podle slovních druhů**:

• **Podstatné jméno**

Великовоїн, Дорога-безконечниця, Кажан-чепіргач, Тур-переможець, Канцілюга, Мати-порожденниця, Перехвалка, Нагана, Одинчичок, Погривина, Порадько, Сонцеповорот, Усправедливлення, Фарфолиз (фарфолиза).

Nyní bude následovat tabulka, ve které se podstatná jména rozdělí pomocí morfologického dělení – číslo, rod, pád, deklinace:

(**Tab. I.**) Podstatná jména z díla „*Marusja Čuraj*“ a jejich mluvnické kategorie

Mluvnické kategorie podstatných jmen*																
Neologismus	Číslo		Rod			Pád							Deklinace			
	Jednotné	Množné	M	Ž	S	1	2	3	4	5	6	7	I.	II.	III.	IV.
Великовоїн	x		x			x								x		
Дорога- безконечниця	x			x		x							x			
Кажан- чепіргач		x	x											x		
Тур- переможець		x	x			x								x		
Канцілюга		x	x			x							x			

⁷⁰ KOSTENKO L., *Marusja Čuraj*, Radjanskyj pysmennyk, Kyjiv, 1979.

Mluvnické kategorie podstatných jmen*																
Neologismus	Číslo		Rod			Pád							Deklinace			
	Jednotné	Množné	M	Ž	S	1	2	3	4	5	6	7	I.	II.	III.	IV.
Мати-порождениця	x			x		x							x			
Перехвалка		x		x			x						x			
Нагана	x			x					x				x			
Одинчичок	x		x			x								x		
Погривина	x			x		x							x			
Порадько	x		x			x								x		
Сонцеповорот	x		x						x				x			
Усправедливлення		x				x			x					x		
Фарфолиз (фарфолиза)	x					x		x							x	

*dělení podle ukrajinské gramatiky

Následně budou podstatná jména vyjasněna v češtině se zasazením do kontextu:

*Якби я міг вам бути у пригоді,
а то ж про шаблю думати вже годі.*

*А був колись такий великовоїн! —
од трьох шабель ще й досі не загоєн.*

Kdybych vám mohl být k užitku,
Vždyť přemýšlení o stupních již bylo dosti.

Byl jsem kdysi takový **odvážný voják!** -

Od tří šavlí ještě dosud nezhojen.

Великовоїн – podstatné jméno, mužský rod. Tento neologismus je možné rozdělit na podstatné jméno *воїн* - те саме, що вояк, той, хто воює, б'ється з ворогом⁷¹ (označující vojáka, ten, kdo bojuje s nepřítelem) a přídavné jméno *великий* – який має чималу силу прояву, інтенсивність дії/смільвий⁷² (takový, který má velkou sílu projevu, odvážný). Neologismus by bylo možné přeložit jako odvážný voják, což je nejlépe použitelné do kontextu.

...Тополя гнеться, як тонка танечниця.

Лягає пил в густий чортолох.

*І в'ється вдаль **дорога-безконечниця**.*

І ми йдемо, і добре нам удвох.

...Topoly se ohýbají, jak štíhlá tanečnice.

Prach padá do hustého bodláku.

Nekonečná cesta, v dále se vine.

Jdeme, a dobře je nám spolu.

Дорога-безконечниця – podstatné jméno, ženský rod. *Дорога* – місце для проходу, проїзду (místo k chození, ježdění; cesta), *безконечниця* – zde vidíme prefix *без-*, kořen slova: *конечний* – конче потрібний; обов'язковий, неодмінний⁷³ (nezbytný, nutný, nepostradatelný); suffix *-ця*, který označuje ženský rod.

⁷¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 725/747.

⁷² Ibidem, díl 1, s. 318.

⁷³ Ibidem, díl 4, s. 259.

Jestliže vezmeme v potaz prefix i sufix, lze vyjádřit neologismus v češtině jako nekonečná cesta. Dalo by se říci, že se jedná o cestu bez nutnosti, možná i postradatelnou, není nezbytná, jelikož se tam vyskytuje právě prefix bez-. Nebo by to bylo možné chápat jako cestu nekonečnou, bez konce a v tomto spojení je toto řešení více přijatelné, tedy nekonečná cesta.

Той монастир недавно збудували.

Там дзвони є на різні голоси.

Його Пушкар з Іваном фундували,

раніш були ліси там та ліси.

Ще пам'ятаю — угорі над нами

ходили дикі кози табунами.

*Ревли весною **тури-переможці,***

*шугали **кажани-чепігачі.***

І пугачі, неначе запорожці,

«пу-гу! пу-гу!» кричали уночі.

Tento klášter je nedávno postaven.

Zvony jsou tam, které mají různé hlasy.

Jeho Puškař s Ivanem ho založili,

Dříve tam byly lesy a lesy.

Ještě si to pamatuji – nahoře nad námi

Divoké kozy chodily ve stádech.

Jarem řvali **býci, kteří zvítězili,**

Létali **netopýři s mocně roztaženými křídly,**

A sovy, jako Záporožci kozáci

«Hu-hu! Hu-hu! » křičely v noci.

Кажан-чепіргач – podstatné jméno, mužský rod. *Кажан* – netopýr. Po konzultaci s ukrajinskými lektory a současným spisovatelem Stepanem Procjukem⁷⁴ je neologismus vysvětlován následovně: Stepan Procjuk „V novinách ‚Svoboda‘ je takové vysvětlení: ‚Hluboké ticho panovalo nad horami. Noční soumrak dřímал pod tmavě zelenými korunami smrků. Na hustém **чепіргатім** listí kapradin visely kapky rosy. Do té míry, jak tomu rozumím já, bych slovo *чепіргач* vysvětlil synonymem *лапач*“⁷⁵ (в газеті «Свобода» такий вислів: «Глибока тиша стояла над горами. Нічні сумерки дримали під темно-зеленими кронами смерек. На густім чепіргатім листі папороті висіли краплі роси»⁷⁶ Наскільки я розумію, чепіргач – синонім «лапач».)

Лапач v překladu znamená tlapový, (pro zvíře) s velkými tlapami. Dále Procjuk vysvětluje „Netopýři-*чепіргачі* – jakoby to byla směrnice na jejich roztažená křídla, když v noci lítají. *Чепіргач* – je podle znění podobné ke slovu ‚rozčepirenyj‘⁷⁷ (natažený, roztažený)⁷⁸ (Кажани-чепіргачі – це ніби вказівка на їх простерті крила – коли вони літають вночі. Чепіргач – ніби по звучанню сходе на «розчепірений» (розпростертий).)

Rovněž je zajímavé, jaké objasnění netopýrů se nachází ve slovníku Boryse Hrinčenko. ‚vertunec‘, ‚мыш-perhač‘ = netopýr, ‚ночовид = netopýr‘, ‚lelyk = netopýr‘, ‚netopýrek‘, ‚кожан = netopýr‘, ‚ночнуча = netopýr‘ a mnoho příkladů používání těchto názvů.⁷⁹ («вертунець», «миш-пергач = кажан», «ночовид = кажан», «лелик = лилик», «кажанок», «кожан = кажан», «ночниця = нічниця» та численні приклади вживання цих назв.) A právě zde se *perhač* (*пергач*) zaměňuje za *чепіргач* (*чепіргач*).

V tomto případě českým ekvivalentem by tedy bylo možné použít slovní spojení netopýři s velmi roztaženými křídly.

Тур-переможець – podstatné jméno, mužský rod. Složením dvou slov: podstatného jména *тур* – вимерлий дикий бик⁸⁰ (vyhynulé hovězí dobytče, v češtině existuje

⁷⁴ NESLO: *Степан Процюк*, http://uk.wikipedia.org/wiki/Процюк_Степан_Васильович, dne: 2012-03-12.

⁷⁵ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/e.

⁷⁶ Doručeno od pana Procjuka S., <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1908/Svoboda-1908-33.pdf>, dne: 2012-03-03.

⁷⁷ Розчепірений – rozkročený, rozčapený, rozpčaplý, roztažený.

⁷⁸ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/e.

⁷⁹ NESLO: *Кажани* (*кажани*), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кажани>, dne: 2012-03-12.

⁸⁰ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajins'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 10, s. 323.

pojmenování tur) a sloveso *перемогти* – вигравати бій або війну⁸¹ (zvítězit, vítězit, porazit, ovšem jednoznačné je podstatné jméno *перемога* – vítězství, a *переможець* – vítěz.

V tomto případě je neologismus zřetelně přeložitelný jako býci-vítězové, ovšem v češtině je lépe neologismus vyjádřit vedlejší větou: Býci, kteří zvítězili.

*Він тільки зблід і губу закусив,
та так судейських з себе і струсив:
— Ви, канцїлюги, у чорнилі пальці,
бумажне кодро, воло набивне,
хвतालники, в походах небувальці,
кого взялись подужати... мене?!*

On pouze zbledl a kousl se do rtu,
A tak samotné lidi od soudu ze sebe setřásl:
- vy, **kancelářské krysy**, prsty v inkoustu,
Dokumentární havěť, vole máte naplněné,
Kvapitelé, v chůzi nezkušení,
Koho vzali přemoci...mě?!

Канцїлюга – podstatné jméno, mužský rod. *Канцелярія* – відділ установи, який займається діловодством⁸² (oddělení orgánů, které se zabývá vedením kanceláře; kancelář), *канцелярист* - дрібний службовець канцелярії⁸³ (zaměstnanec kanceláře; kancelista), *Канцїлюга* – negativní vyjádření pro lidi, kteří pracují v kanceláři, v dnešním jazyce by se to dalo vyjádřit slovním spojením: kancelářská krysa.

⁸¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 6, s. 221.

⁸² Ibidem, díl 4, s. 90.

⁸³ Ibidem.

*I хай що хочуть — і земля стражденна ця,
і все, і всі,— я вичерпавсь до дна.
Але ж у мене **мати-порожденниця**,
і жде мене невінчана жона!*

At' je, co chtějí – a země trpitelka,
A všechno, a všichni – já jsem zcela vyčerpán.
Ale mám **matku rodičku**,
A čeká mě neprovdaná žena!

Мати-порожденниця – podstatné jméno, ženský rod. *Мати* – жінка стосовно дитини, яку вона народила⁸⁴ (žena, která porodila dítě; matka), *родити* - давати життя дитині⁸⁵ (darovat někomu/dítěti život; rodit). V tomto neologismu se jedná se o matku, která rodí, čili v češtině rodička.

*...А це якраз після Різдва уранці
ушкварили панове **навдиранці**.
Налаштували з ночі свою валку,
вже без погроз, без лютих **перехвалок**,
знялись тихенько — та й у степ безмежний.
То вже тепер хоч цвинтар незалежний.*

...A to bylo právě po Vánocích ráno,
Pánové **vzali nohy na ramena**.
Přichystali v noci svou karavanu,
Vše bez výhrůžek, bez zlostných **přechválek**,

⁸⁴ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 647.

⁸⁵ Ibidem, díl 8, s. 595.

Tichounce vše složili – na bezmeznou step.

To vše hned teď, ačkoliv hřbitov je samostatný.

Перехвалка – podstatné jméno, ženský rod. K neologismu je možné dojít od slovesa *Перехвалити/перехвалювати* - хвалити більше, ніж слід⁸⁶ (moc chválit; přechválit), dále vidíme sufix – *ка*, což se jedná o podst. jméno v ženském rodě 1. deklinačního typu skloňování, možné přeložit: přechvála. *Пере* – prefix, z něhož můžeme vyvodit, že chvály bylo moc - přílišná chvála, nadměrná chvála. Dle našeho názoru by bylo možné použít slovo *пřechválка*, avšak takové slovo v češtině neexistuje⁸⁷, jednalo by se nyní o náš autorský neologismus.

Тож відпустити дівчину негайно

і скасувати вирок того.

*А суддям я таку даю **нагану**:*

щоб наперед без відома мого

не важились на страти самочинні,

передовсім освідчили мене

про кожну страту, по такій причині,

що смерть повсюди, а життя одне».

A tak propustili okamžitě dívku

A zrušili ten rozsudek.

A soudcům dám takové **varování**:

Že předem bez mého svolení

Neukládali o samotný trest smrti,

Především mě poučili

S každou popravou, z takového důvodu,

⁸⁶ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 6, s. 307.

⁸⁷ Použití jazykové příručky: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, dne: 2012-03-13.

Že smrt je všude, a život je jen jeden.

Нагана – podstatné jméno, ženský rod. *Нагана* – výtka, důtka. Toto slovo se v ukrajinštině používá běžně, ale zde se jedná o neologismus. Z důvodu v jakém kontextu je uvedené slovo použito - výtku nelze udělit soudcům, proto se přikládníme ke slovu varování.

— *У мене син **одинчикок**, панове,
і запечалля на душі одне,
одна у серці шпичечка тернова, —
не дай же бог, у прийми дремене!*

Mám syna, **jedináčka**, pánové,
A jedna bolestivá rána na duši,
Jeden trn v srdci, -
Nedej Bože, od toho uniknout!

Одинчикок – podstatné jméno, mužský rod. *Один* – jeden, téměř jednoznačně lze zde konstatovat, že *одинчикок* by měl v češtině překlad jako jedináček.

*Ти тільки той... ти не впадай у відчай.
Ще поки є **погривина** трави.
А як Ісус, син, — каже, — чоловічий,
не мав де прихилити голови?*

Ty jsi pouze ten... neupadej do zoufalství.
Ještě dokud jsou **trsy** trávy.
A jak Ježíš, syn, - říká, - lidský?
Neměl kde hlavu složit?

Погривина – podstatné jméno, ženský rod. V kmenu neologismu vidíme slovo *Грива* – смуга трави, хлібних рослин, що залишається нескошеною⁸⁸ (vousy - pro nezkosenu trávou, také se vyskuteje u obilnin), sloveso *Погребти* – зібрати що-небудь у купу граблями⁸⁹ (shrabat, např. seno), prefix *по-*, může být chápat také jako předložka vyjadřující mimo jiné pohyb, děj probíhající v určitém směru. Díky sufixu *-на* rozlišíme ženský rod.

V kontextu by se dalo vyvodit, že se jedná o shrabanou trávou dohromady, čili kusy, snopy nebo trsy trávy, do verše jsme vybrali slovo trsy, z důvodu estetického.

Порадьте, діду, ви ж їй наче батько.

Невже ж вона й загине так сама?!

— *В такій біді ніхто вже не **порадько**.*

Немає ради. Ради тут нема.

Porad'te, dědečku, jste jako její otec.

Cožpak právě ona zahyne tak sama?!

- v takové bídě nikdo už není **radílek**.

Nemá radu. Rady zde není.

Порадько – podstatné jméno, mužský rod. Vezměme v úvahu sloveso *Порадити* – надати якусь допомогу⁹⁰ (poskytnou nějakou pomoc; poradit), z čeho lze vyvodit, že neologismus vznikl, rovněž vidíme, že jde o mužský rod, mohl by to být rádce, ale díky sufixu *-ко*, jde o deminutivum. V českém jazyce takové slovo není, proto by mohl vzniknout neologismus v podobě slova radílek.

⁸⁸ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 165.

⁸⁹ Ibidem, díl 6, s. 723.

⁹⁰ Ibidem, díl 7, s. 245.

*Було це, люди, на Петра Капусника,
якраз на самий сонцеповорот.
Я мала, люди, сина не розпусника.
Він шанував і хату, і город.*

Bylo to, lidé, za Petra Kapusnyka,
Právě na samotný **slunovrat**.
Měla jsem, lidé, syna, který nebyl prostopášník.
On si vážil domu i města.

Сонцеповорот – podstatné jméno, mužský rod. Zde se jedná také o složený neologismus. *Сонце* – центральна планета інших планетних систем⁹¹ (centrální planeta ostatních mezi planetní soustavou; slunce), *поворот* – дія за значенням повертати⁹² (pohyb směrem zpět; obrat, otočení) *поворот сонця* – slunovrat, Lina Kostenko pouze tyto dva slova otočila a spojila dohromady, přičemž vznikl neologismus.

*Але вона ні слова не сказала,
усправедливлень жодних не дала,
тільки стояла, яко з каменю тесана.*

Ale ona ani slovo neřekla,
Nepodala žádné **ospravedlnění**,
Jen stála, jak vytesaná z kamene.

⁹¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 9, s. 458.

⁹² Ibidem, díl 6, s. 691.

Усправедливлення – podstatné jméno, střední rod. Neologismus je utvořen od slovesa *усправедливити/усправедлилювати* – виправдовувати⁹³ (ospravedlnit/ospravedlňovat). Podstatné jméno by tedy v češtině bylo ospravedlnění, jenž se používá v běžné češtině.

А тут кого заткало павутиною?

Кому це час так амфору надгриз?

Антон Ключенко, писано латиною.

Це, певно, з тих, юхтових, фарфоліз.

Kdo tu byl obetkán pavučinou?

Komu amforu čas opotřeboval?

Anton Ključenko, psáno latinsky.

Je určitě z těch, juchtových, **příživníků**.

Фарфоліз (фарфоліза) – podstatné jméno středního rodu. *Фарфор* – porcelána⁹⁴ (porcelán), ovšem podle internetového slovníku Boryse Hrinčenka⁹⁵ (Борис Грінченко) je slovo *фарфоліз*, slovo velmi podobné ke slovu *блюдолизъ – блюдолиз; нідлабузник*⁹⁶, což je v překladu příživník, (chováním) podlézač, patolízal. Nejlépe se do překladu hodí slovo příživník.

- **Пřídavná jména**

Благофортунні, Гіркополинний, Глухоаспидський, Смарагдово-рудий, Хлипучий, Хлібодарний, Чужосторонський

⁹³ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 10, s. 494.

⁹⁴ Ibidem, díl 10, s. 566.

⁹⁵ HESLO: *борис грінченко словник (slovník Borise Hrinčenka)*, <http://hrinchenko.com/>, dne: 2012-03-01.

⁹⁶ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 204.

V ukrajinštině se přídavná jména dělí podle významu a gramatických funkcí následovně:

<u>Якісні/якостні</u>	<u>Відносні/взапов'язані</u>	<u>Присвійні/привласнювальні</u>
Благофортунні	Глухоаспидський	
Гіркополинний	Хлібодарний	
Смарагдово-рудий	Чужосторонський	
Хлипучий		

Uvedená přídavná jména si rovněž lingvisticky rozebereme:

*А це — Сисой, що хить свою презміг,
щодня ходив до річки у веретті
і роздягався з голови до ніг,
щоб комарі кусали в очереті.*

*Такі часи були **благофортунні**,
що кожен подвизався зокрема.
І жоден подвиг не лишився втуні.
Тепер таких подвижників нема.*

A tak – Sysoj, že chuť svou přemohl,
Každý den chodil k řece v hadrech
A svlékal se od hlavy až k patě,
Když komáři kousali ve stéblech rákosu.

Tyto časy byly **přešťastné**,
Že každý se činil zvláště hrdinsky.

A každý hrdinský čin nezůstal bez povšimnutí.

Nyní takových hrdinů není.

Благофортуни – přídavné jméno: *благофортуний*, je možné ho rozdělit na *благо* - добро, щастя⁹⁷ (blaho, dobro, štěstí) a *фортуний/фортуна* - щасливий випадок, удача, успіх⁹⁸ (šťastná událost; štěstěna, štěstí, úspěch). Sloveso *фортунити* – щастити, удаватися⁹⁹ (mít štěstí, dařit se). V tom případě by bylo možné tento neologismus přeložit jako přešťastné.

І каже дяк: — У них там на Волині

якісь такі плачі гіркополинні,

то край такої дивної краси.

А голоси, які там голоси!

Umělec říká: - u nich tam na Volyni

Nějaké takové **hořko-pelyňkové** plakání,

Je to kraj podivuhodné krásy.

A hlasy, jaké tam jsou hlasy!

Гіркополинний – přídavné jméno, je možné tento neologismus rozdělit na *гірко/гіркий* - про відчуття гіркого смаку¹⁰⁰, (hořký, trpký) a *полин* - трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих з міцним запахом і гірка га смак (travnatá nebo napůl keřovitá rostlina se silnou vůní a hořkou chutí; pelyněk). Do češtiny by tento neologismus bylo možné převést takovým způsobem: hořko-pelyňkový, trpko-pelyňkový, do kontextu jsme vybrali první variantu.

Іван сказав: — Панове, це жорстоко.

⁹⁷ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajins'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 191.

⁹⁸ Ibidem, díl 10, s. 629.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, díl 2, s. 75.

І божі сльози не падають з ікон?

То де ж воно, всевидящее око?!

Це ж глухоаспидський закон

Ivan řekl: - Pánové, bezcitné je to.

A boží slzy nepadají z ikon?

Tak, kde je to, vševidoucí oko?!

Je to **d'ábelský** zákon!

Глухоаспидський – přídavné jméno. Rovněž tento neologismus je možné rozdělit na dvě části: *глухий* - зовсім закритий, без отворів; суцільний, непроникний¹⁰¹ (hluchý, tupý, hluboký, zapadlý) a *аспидський, аспід* - kobra, had, zajímavé je si povšimnout stejného slova s tvrdým y (*u*): *аспід* - ďábel, čert, satan.

Had je již od dávných dob spojen s ďáblem – již Eva byla pokoušena Satanem v podobě hada v zahradě Eden. Proto v tomto spojení by se jednalo o zákon, který je ďábelský, zapeklý, pekelný, pro lidi nedobrý. Konkrétně se přikláníme ke slovnímu spojení: ďábelský zákon.

Стоять ліси смарагдово-руді,

після дощу надовго крапелісті.

Все глибша осінь. Вже і жолуді

ховає сойка під опале листя

Stály lesy **smaragdově-červené,**

Po dešti je nadlouho pokaráno.

Všude je hlubší podzim. Žaludy

sojka schovává pod opadané listí.

¹⁰¹ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských sloves v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 88.

Смарагдово-рудий – přídavné jméno. I tento neologismus lze rozdělit na dvě slova: *смарагд* – ізумруд¹⁰² (smaragd), *смарагдовий* – smaragdový, smaragdově zelený; *рудий* – червоно-жовтий, про колір¹⁰³ (zrzavý, rezavý, гуšavý; про кров/про кrev – červená).

Les bude zelený s oranžovou, nebo červenou barvou. Jedná se o subjektivní pohled na les, tedy každý bude vnímat barvu lesa jiným způsobem, my jsme zvolili smaragdově-červené.

Ярами йшов, схищався десь у кручі.

Їв ягоди і гриз гірку кору.

Води набралось в чоботи хлипучі.

Не раз вже думав — ляжу та й умру.

Šel proláclinami, příkrččen někde v nestrmém svahu.

Jedl bobule a kousal hořkou kůru.

Voda se mu nabrala do **přichlípnutých** holínek.

Nejednou si pomyslel – lehnu a umřu.

Хлипучий – přídavné jméno. Neologismus se dá odvodit od slovesa *хлипнути* – плакати, голосно вдихаючи, втягуючи повітря.¹⁰⁴ (plakat, hlasitě vdechovat, sát vzduch; vzlyknout, podstatné jméno *хлип* – vzlyk), mluvíme-li ale o vodě, např. pod pohami – čvachtat. *Хлипкий* – грузький, тванистий¹⁰⁵ (slizký; čvachtavý, rozčvachtaný).

Z kontextu verše můžeme tedy vidět, že neologismus je ve slovním spojení, kde vystupuje voda a holínky. Příhodný český ekvivalent by mohl znít přichlípnutý (jednalo by se o dialektismus), který také použijeme v českém překladu; přisátý nebo čvachtavý by popř. také šlo použít.

¹⁰² ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinský 'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 9, s. 395.

¹⁰³ Ibidem, díl 8, s. 895.

¹⁰⁴ Ibidem, díl 11, s. 76.

¹⁰⁵ Ibidem, díl 11, s. 77.

*Йому добро саме іде у двір.
І сад рясний, і нива хлібодарна.
Він не який визискувач чи звір,
він просто вміє взяти запівдάρма.*

Dobře se mu šlo na dvůr.
A sad je hojný, a niva **chlebodárná**.
Není nějaký vykořisťovatel nebo zvíře,
On jednoduše dokáže vzít skoro zadarmo.

Хлібодарний – přídavné jméno. Jedná se o složený neologismus z podstatného jména *хліб* – харчовий продукт, що випікається з борошна¹⁰⁶ (potravina, která se peče z mouky; chléb) a slovesa *дарувати* – передавати що-небудь у власність як подарунок¹⁰⁷ (předat něco do vlastnictví, jako dárek; darovat, věnovat). Při spojení těchto slov a použitím suffixu *-ий* je možné utvořit přídavné jméno *хлібодарний*. Do češtiny by šlo přeložit jako chlebodárný.

*Я й сам колись проводив час
в молитвах.
Та й думаю, в землі чужосторонській,
що як же так,— ті гинули у битвах,
а ті спасались на горі Афонській?*

Sám, když jsem trávil čas na modlitbách.
A myslím si, že v **zemi cizí**,

¹⁰⁶ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinské mluvnice v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 11, s. 78.

¹⁰⁷ *Ibidem*, díl 2, s. 213.

Je to tak – ti zemřeli v bitvách,

A ti padli na hoře Aténské?

Чужосторонський – přídavné jméno. *Чужинний* – не власний, не свій, нерідний¹⁰⁸ (nevlastní; cizí, cizokrajný), *чужосторонець* – людина з чужої сторони, країни; *чужинець*¹⁰⁹ (člověk z jiné strany, z cizí země; cizinec). A tak *чужосторонський* – by bylo možné přeložit jako cizinecké, cizí. V souvislosti s textem poté v zemi cizinecké, ne ve své vlasti, v zemi cizí, v cizím kraji, přikloníme se k variantě: v zemi cizí.

- **Slovesa**

Прикохати, Удавнитися, Чвяхкотіти

U ukrajinských sloves se rozlišuje 5 základních form: 1. Infinitiv, 2. Osobová forma, 3. Přičestí, 4. Přechodník, 5. Bezosobová forma (zakončena na: –no, -to)

Dále se rozlišují mluvnické kategorie, do kterých náleží: osoba, číslo, čas, slovesný způsob, vid, rod a tranzitivnost/itranzitivnost.

Прикохати – infinitiv; os. 3., číslo jednotné, čas přítomný, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod činný, tranzitivní sloveso.

Удавнитися – osobová forma; os. 3., číslo množné, čas minulý, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod trpný, tranzitivní sloveso.

Чвяхкотіти – osobová forma; os. 3., číslo jednotné, čas minulý, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod činný, tranzitivní sloveso.

Slovesa uvedená v jejich kontextech:

Я прибудився до чужої хати.

Була там дівка і гаряча ніч.

*Вона мене хотіла **прикохати**,*

то я побув там тільки через ніч.

¹⁰⁸ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinské mluvy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 11, s. 377.

¹⁰⁹ Ibidem, díl 11, s. 380.

*А вранці вийшов — туга моя степом
аж ген за обрій чорна, як рілля.
І я пішов, бо я ішов до тебе,
бо ти мені світила, як зоря.*

Zatoulal jsem se k cizímu domu.
Byla tam dívka a horká pec.
Chtěla mě **pomilovat**,
Zůstal jsem tam jen přes noc.
A ráno odešel – můj stesk stepím
Až tam za černý obzor, jak ornice.
A já jsem přišel, protože jsem šel k tobě,
Protože jsi na mě svítila, jak hvězda.

Прикохати – sloveso. Neologismus se skládá ze slovesa *кохати* – почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі¹¹⁰ (pocit'ovat, objevovat hlubokou srdeční náklonnost k osobě druhého pohlaví; milovat, mít rád) a prefixu *при-*. V češtině by bylo možné neologismus vyjádřit slovesem pomilovat.

*...А дні ідуть. Удівнилась облога.
Вже навіть звикли. Йдеться до Різдва.
З усіх боків одрізана дорога,—
Полтавонько, ти все-таки жива?*

...A dny plynou. Obloha je **zdváňelá**.
Už si dokonce zvykli. Přibližuje se k Vánocům.

¹¹⁰ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskéj mowy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 313.

Ze všech stran je cesta odříznutá.

Paltavičko, jsi ještě zcela naživu?

Удавнитися – sloveso. V tomto kontextu lze neologismus přijmout od příslovce *давно* - У далекому минулому¹¹¹ (dávno), nebo přídavného jména *давній* – який давно минув; колишній¹¹² (to, co už je dávno pryč, bývalý; starodávný, starobylý). Takže je možné o obloze říci, že je dávná, taková, na kterou už bylo možné si zvyknout – zdávnělá – zde by se jednalo o náš neologismus, slovo není ve slovníku spisovného jazyka českého.

*...Чвяхкотіла земля у старих постолах,
похилилися верби в осінньому шматті.
Повезли мою матір на білих волах,
неоплакану матір, неоплакану матір.*

...Půda **čvachtinkala** pod starými krpci,
Vrby se ohýbaly v podzimních cárech.
Vezli mou matku na bílých volech,
Neoplakanou matku, neoplakanou matku.

Чвяхкотіти – sloveso. *Чвяхкати* – спричиняти такі звуки, ступаючи по болоту, багну, твані¹¹³ (způsobit takové zvuk, jak stoupat do bláta, bahna; čvachtat, čachtat). Dle našeho názoru autorka právě do slovesa *чвяхкати* vložila literu ch (x) a před sufix – *титу* literu o (o), tím dala vznik deminutivnímu slovesu, což v ukrajinštině není vůbec překvapující, protože se vyskytují i mezi podstatnými jmény a přídavnými jmény zdobnělá i slovesa. Česky by to mohlo znít jako počvachtávat, čvachtinkat, nicméně v takovém případě by se jednalo o dialektismus.

¹¹¹ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinské mluvnice v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 206.

¹¹² Ibidem, díl 2, s. 205.

¹¹³ Ibidem, díl 11, s. 260.

- **Příslovce**

Навдиранці

Příslovce v ukrajinštině se dělí na: určující (kvantitativní, kvalitativní, způsobu vyjádření) a příslovečné určení (místa, času, příčiny, cíle) / означальні (кількісно, якісно та способу дії) та обставинні (місця, часу, причини та мети).

Навдиранці bychom zařadili do skupiny určující – způsob vyjádření (означальні - способу дії).

*...А це якраз після Різдва уранці
ушкварили панове **навдиранці**.
Налаштували з ночі свою валку,
вже без погроз, без лютих **перехвалок**,
знялись тихенько — та й у степ безмежний.
То вже тепер хоч цвинтар незалежний.*

*...А to bylo právě po Vánocích ráno,
Pánové **vzali nohy na ramena**.
Přichystali v noci svou karavanu,
Vše bez výhrůžek, bez zlostných **přechválek**,
Tichounce vše složili – na bezmeznou step.
To vše hned teď, ačkoliv hřbitov je samostatný.*

Навдиранці – příslovce. Podle slovníku Boryse Hrinčenka¹¹⁴ je tento neologismus roven slovu *навдери/навдьори* – dát se na útěk. Příslovce v češtině by znělo: na útěku. Avšak dle našeho názoru pro neologismus je možné použít český frazeologismus - vzít nohy na ramena, přičemž v kontextu je to pro čtenáře pochopitelné.

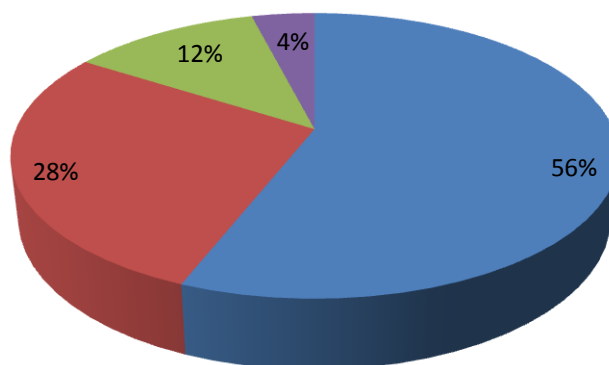
¹¹⁴ НЕСЛО: Борис грінченко словник (slovník Boryse Hrinčenka), <http://www.hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/29673-navdyranci.html>, dne: 2012-04-04.

Po prozkoumání všech neologismů, jakožto slovních druhů, můžeme vyvodit takový závěr (k vyjádření nám poslouží grafické znázornění):

(Graf I.) Slovní druhy v díle „*Marusja Čuraj*“

Rozdělení podle slovních druhů

■ podstatná jména ■ přídavná jména ■ slovesa ■ příslovce

Z grafu jednoznačně vyplývá, že spisovatelka ve svém díle používá ve více než polovině případů podstatná jména, dále následují přídavná jména, slovesa a nakonec příslovce.

2. Rozdělení neologismů podle způsobu tvoření:

Cílem této práce bylo zejména neologismy správně pochopit a přeložit, tedy najít k nim příhodný český ekvivalent s uvedením, v jakém jsou zasazeny kontextu. Během zkoumání bylo zjištěno, že autorka používá ve svých neologismech čtyři důležité poznatky:

- 1) **časté skládání slov**, zejména podstatných jmen s jiným slovním druhem. např. *Дорога-безконечниця* nebo *Мати-порожденниця*
- 2) **zesílení účinku slova** vyjádřené buď deminutivem, nebo augmentativem např. *Канцїлюга* (augmentativum) nebo *Порадько* (deminutivum)
- 3) **používání přívlastku „příkladky“** (прикладка¹¹⁵); což je jeden z druhů přívlastku (atributu), przykładka čili přístavek (apozice). Nejčastěji vystupuje jako uzhodžene označennja v podstatném jménu, tzn., že se shoduje

¹¹⁵ HESLO: *прикладка* (*prykladka*): [http://uk.wikipedia.org/wiki/ Прикладка](http://uk.wikipedia.org/wiki/Прикладка), dne: 2012-03-01.

v rodě, čísle a pádě. Stejně jako přívlastek dává podstatnému jménu další nebo nové informace. Např. *Дорога-безконечниця*

4) **používání prefixu**, zejména při zesílení významu slova. Např.

Погривина

Jednotlivé neologismy jsme abecedně zařadili do tabulky, ve které je možné sledovat, za jakých podmínek vznikly.

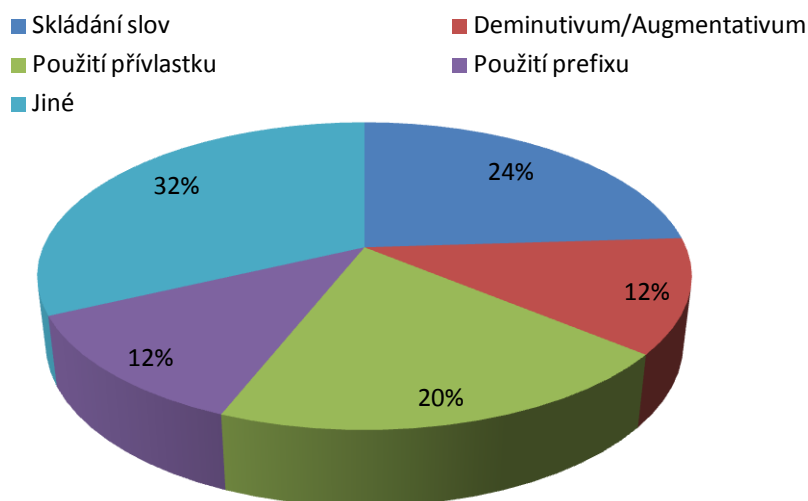
(**Tab. II.**) Základní tvoření neologismu (historický román „*Marusja Čuraj*“)

Základní tvoření neologismů (historický román „<i>Marusja Čuraj</i>“)				
Skládání slov	Deminutivum/ Augmentativum	Použití přívlastku	Použití prefixu	Jiné
Благофортунні Великовоїн Гіркополинний Глухоаспидськи Сонцеповорот Хлібодарний	Канцілюга Порадько Чвяхкотіти	Дорога- безконечниця Мати- порожденниця Смарагдово- рудий Кажан- чепіргач Тур- переможець	Перехвалка Погривина Прикохати	Навдиранці Нагана Одинчичок Удавнитися Усправедливлення Фарфолиз Хлипучий Чужосторонський

V této tabulce můžeme vidět konkrétní rozdělení nových slov podle toho, do které se řadí skupiny tvoření jednotlivých neologismů. Následně byl stvořen graf, díky kterému lze sledovat procentuální rozdělení neologismů. Rovněž je možné vyčíslit, které tvoření neologismů převažuje, a které spisovatelka používá nejméně.

(Graf II.) Procentuální vyjádření neologismů z historického románu „*Marusja Čuraj*“

Neologismy "Marusja Čuraj"

Z grafu lze vyčíst, že ve zkoumaném historickém románu převažuje tvoření neologismu označené pod titulem **jiné**, což znamená, že nová slova byla tvořena např. za pomoci jiného sufixu, slov, která se v kontextu dají za neologismus označit, protože v takovém slovním spojení se běžně použít nedají, atd. Následuje **skládání slov** za pomoci dvou slovních druhů a **použití přívlastku**.

5. 2. Neologismy v historickém románu „*Berestečko*“

„*Berestečko*“ („*Берестечко*“) je historický román, který napsala Lina Kostenko v roce 1999. Je to kniha, jejíž děj zaujímá jednu z nejtragičtějších událostí na Ukrajině a to bitvu u města Berestečko. Bitva se odehrála roku 1651, bojovali mezi sebou vojska, na jedné straně pod vedením Bohdana Chmelnického a Isljama III. Geraja a na straně druhé armáda Jana Kazimíra II. A právě Bohdan Chmelnický je hlavním hrdinou románu.

Práce je unikátní svým kontextuálním charakterem. Rozsah tvůrčího myšlení básničky je natolik hluboký a obklopující, že v jeho sféře najde intelektuální a duchovní „obživu“ např. psycholog, filolog, historik a obyčejný čtenář současně. „*Berestečko*“ ve skutečnosti vytváří dialogy s předchozím románem „*Marusja Čuraj*“. Historičnost v uměleckém stylu básničky má zvláštní místo a hladce proniká do formálního

žánrového modelu románu ve verších. Charakteristikou takového románu je míchání tří literárních druhů: lyriky, epiky a dramatu.

Lina Kostenko historickým románem „*Berestečko*“ vytváří umělecký svět, který nemůže být ochuzen o místa, ani o čas, počet osob nebo o množství dějových zvrátů. Pomocí skutečné historie spisovatelka tyto události transformuje do umělecké realnosti a vybízí čtenáře k zamyšlení.

Stejně jako v předešlé kapitole jsou neologismy z historického románu¹¹⁶ rozděleny **podle slovních druhů a způsobu tvoření**:

1. rozdělení neologismů **podle slovních druhů**:

- **Podstatné jméno**

Багруля, Безнемірність, Боркулаб, Заглада, Вернисонце, Дурноп'ян, Вимоленець, Вмертя, Гаркота-гармата, Жабарі, Горілка-запридуха, Дар-Надія, Домарик, Домодержавець, Дужень, Дурнолобець, Задиба, Камінь-трута.

(**Tab. III.**) Dělení neologismů podle mluvnických kategorií podst. jmen v díle „*Berestečko*“

Mluvnické kategorie podstatných jmen*																
Neologismus	Číslo		Rod			Pád							Deklinace			
	Jednotné	Množné	M	Ž	S	1	2	3	4	5	6	7	I.	II.	III.	IV.
Багруля	x			x		x							x			
Безнемірніс	x			x			x						x			
Боркулаб	x		x						x					x		
Заглада		x		x			x						x			
Вернисонце	x				x	x								x		

¹¹⁶ KOSTENKO L., *Berestečko*, kniha dostupná na: <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/21531-1/Берестечко>, den: 2012-02-08.

Mluvnické kategorie podstatných jmen*																
Neologismus	Číslo		Rod			Pád							Deklinace			
	Jednotné	Množné	M	Ž	S	1	2	3	4	5	6	7	I.	II.	III.	IV.
Дурноп'ян	x		x						x					x		
Вимоленець	x		x			x								x		
Вмертя	x				x						x			x		
Гаркота-гармата	x			x					x				x			
Жабарі		x						x								
Горілка-запридуха	x			x					x				x			
Дар-Надія	x			x		x							x			
Домарик		x	x			x								x		
Домодержавець	x		x			x								x		
Дужень	x		x			x								x		
Дурнолобець		x	x			x								x		
Задіба		x	x	x		x							x			
Камінь-трута	x		x					x						x		

*dělení podle ukrajinské gramatiky

Nyní si uvedeme neologismy podstatných jmen v kontextu a v českém překladu:

*Настовбурчені брови, на лобі кривуля,
хмуровоке барило, і ніс як багруля.*

Naježené obočí, na čele vráska,
Zachmuřený jako menší sud, a nos jako **bambule**.

Багруля – podstatné jméno, ženský rod. Sloveso *багрути/багрянити* – надавати чому-небудь густо-червоного, багряного кольору¹¹⁷ (dávat něčemu velmi červenou barvu; barvit purpurem, nachem/zbarvovat purpurově, nachovět). *Багрець/багрянець/багрянця* – purpur, nach. *Багрути/багрянити* – brunátnět, nachovět, rudnout.

Ve verši se jedná o popis nosu, který by samozřejmě při představě mohl být rudý nebo by mohl červenat. Rovněž se jedná o přirovnání, nos jak... V češtině se používá frazeologismus nos jako bambule, zde by to bylo výstižné.

*Піднявши келихи за вірність
вони кричали ще й: "Віват!"
Мойого болю безнемірність
їм закортіло блазнювать*

Pozvednuvší kalichy za věrnost
A ještě při tom křičeli: „Vivat!“

Má bolest je **bez konce**

Zachtělo se jim šaškovat

Безнемірність – podstatné jméno ženského rodu. Po rozebrání neologismu na jednotlivé části, lze vyvodit: *мірність* – властивість за значенням мірний¹¹⁸ (vlastnost ve významu stejnoměrnosti, umírněnosti) Dále je neologismus tvořen

¹¹⁷ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinské mluvnice v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 85.

¹¹⁸ *Ibidem*, díl 4, s. 746.

prefixem bez- (*без-*), což je možné chápat jako negativní předponu, následuje rovněž negace, za pomoci částice *не*).

V překladu by nové slovo mohlo být chápáno jako něco bez hranic, bez konce, nemá konce, konec je v nedohlednu. Do kontextu jsme zasadili slovní spojení bez konce.

ЩО ТУТ БУЛО, ЯКІ ЩЕ БОЖІ КАРИ?

Хто спричинився до таких загляд?

То налітали турки і татари.

То облягали хотинський боркулаб.

CO TU BYLO, JEŠTĚ NĚJAKÝ BOŽÍ TREST?

Kdo přispěl k takové **záhubě**?

To přepadli Turky a Tatary.

To obléhali Chotynskou **pevnost**.

Боркулаб – podstatné jméno mužského rodu. Tento neologismus jednoznačně nelze určit, může být chápán také jako synonymum ke slovnímu spojení Chotynská pevnost (Хотинська фортеця), s čímž se shoduje i Stepan Procjuk, který poukazuje na to, že je slovo *Borkulabovskoj*¹¹⁹ spojen s krajem, okolím něčeho. „Také je *Borkulab* příjmení. Nebo *borkulab* může být podobný k pevnosti nebo ke čtvrti. Kraj. V každém případě se jedná spíše o historismus, než neologismus.“¹²⁰ (Ще є Боркулаб – прізвище. Або боркулаб – це аналог фортеці чи району. Місцевості. У всякому разі це швидше історизм, а не неологізм.)

Jestli bychom zařadili slovo k neologismu, jako český ekvivalent bychom použili slovo pevnost.

¹¹⁹ Nachází se na této internetové adrese: <http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur70601.htm>, dne: 2012-03-13.

¹²⁰ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/a.

Заглада – podstatné jméno ženského rodu. Tento neologismus se dá odvodit od slova *загибель* – припинення існування чого-небудь¹²¹ (ukončit něčí existenci; záhuba, zánik, zkáza), přičemž se v takovém vyvození obvykle používá. Čili by bylo přijatelné napsat *заглада* = *загибель*.

Чого схотів! — лебідоньки в бур'ян.

Вернисонця у дурноп'ян.

Ти пий. І чарка сребренька є.

Ідесь там джура на бандурі бренькає.

Čeho se mu zachtělo! – labutěnky v plevelu.

Vlčího bobu u Durmanu obecného.

Pij. Kalíšek je stříbrňoučký.

A někde nám zbrojnoš brnká na banduru.

Вернисонце – podstatné jméno, střední rod. Opět autorka použila skládání slov. *Вернути* – vrátit, převracet, valit se, točit, uhýbat. *Сонце* – slunce. Po spojení slovesa a podstatného jména vznikne český neologismus v podobě: točící slunce, točslunce, valící slunce.

Дурноп'ян – podstatné jméno, mužský rod. Přídavné jméno *дурний* – hloupý, pitomý, špatný, blbý. *Пити* – pít, sát. Mezi tyto dva slova je vložena litera o (*o*), přičemž se interfixy v ukrajinštině tvoří vložení písmena o nebo e, zde je uplatněna varianta s o. Při sloučení dvou slov lze utvořit slovní spojení hloupý pijan, špatný alkoholik atp.

Oba tyto neologismy se dají považovat za složené ze dvou slovních druhů. Pochopitelně není odvěcí se zamyslet nad kontextem. V prvním verši se objevuje labuť v plevelu, tedy něco krásného, čistého mezi špinavým a nepřiliš potěšujícím lidské oko. V následujícím verši vystupují hned dva neologismy za sebou. Snad by se dalo říct, že

¹²¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'hoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 3, s. 75.

za **návrat slunce (Вернисонце)** je považováno navrácení vítězství, rozumu, nadlidských schopností, štěstí, což je vyobrazeno ve slunci. Hloupý pijan (**Дурноп'ян**) by tedy měl být „osvícen“, lépe řečeno mělo by se mu rozjasnit v hlavě. Ovšem ve slovníku Boryse Hrinčenka je *дурноп'ян* vysvětlen jako rostlina, *Datura stramonium*, česky **Durman obecný**. Tato rostlina je prudce jedovatá. Souvislost tohoto slovního obratu lze také chápat jako návrat slunce – něco krásného k Durmanu – prudce jedovaté rostlině, tudíž k něčemu škodlivému. Nicméně pokud se podíváme do již zmíněného slovníku i na slovo *вернисонце* dozvídáme se, že se rovněž jedná o rostlinu. *Lupinus caeruleus*, přičemž rodové a druhové jméno rostliny se v češtině nikdy nevyskytují dohromady. Ale zřejmě by se mohlo jednat o druh **Vlčího bobu**.

Rovněž Stepan Procjuk se přiklání k tomu, že se nejedná o neologismus, ale názvy rostlin.¹²²

*...Коханий мій, **вимоленець** мій у Бога! Чого ж ти
так стогнеш уві сні? Тобі щось погане приснилось?*

*...Můj milovaný, jsi můj **vymodlenec** u Boha! Proč tak
moc sténáš ve spánku? Něco škaredého se ti zdálo?*

Вимоленець – podstatné jméno, mužský rod. Od slovesa *вимолити* – молячись, випрошувати що-небудь¹²³ (modlit se, vyprošovat něco; vymodlit), můžeme vytvořit podstatné jméno, neologismus, který by se v souvislosti s veršem dal přeložit jako vymodlenec, (osoba, jež byla u Boha vymodlená), což se používá v běžné češtině.

— А вмере ж він як?

— Та ніби на хворобу.

*— А що по **вмертю**?*

— Ошибає страх.

¹²² Viz příloha č. 4/b.

¹²³ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 435.

*Його Чарнецький виверне із гробу
і вистрелить з гармати його прах.*

- A jak umře?

- A jakoby po nemoci.

- A co bude po **smrti**?

- Cloumá s ním strach.

Jeho Čarnetský vyvrátí se z hrobu

A vystřelí z děla jeho práh.

Вмертя – podstatné jméno středního rodu. Když sloveso *вмерти* – зникати¹²⁴ (zemřít, umřít, zesnout) jestliže převedeme do středního rodu podstatného jména, jednalo by se o umírání, zesnutí. V kontextu lze tedy použít slovní obrat, co bude po smrti.

*Сам король прийшов дивитись, **жабарями** тьона.*

Понашевкувалось шляхти — убивати хлопа.

З карабинів ціляться, лігши на вали.

***Гаркоту-гармату** в нього навели.*

Sám král se přišel podívat, přes čvachtající **bažiny**.

Zástup šlechty – zabít sedláka.

S karabinou míří, ležíc na svahu.

Rachotící dělo mu navezli.

Гаркота-гармата – podstatné jméno ženského rodu. Složení dvou výrazů – podstatné jméno *гармата* – назва артилерійської зброї різних видів (pojmenování dělostřeleckých zbraní různých druhů; dělo) a slovesa

¹²⁴ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských slov v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 431.

гаркнути/гарконути/гаркотіти – Видавати гучний уривчастий звук¹²⁵ (vydávat hlasitý, trhavý zvuk; zařvat, řvát, zahulákat, jestliže se jedná o kulomet či dělo jedná se o slovo štěkat, hašteřit se).

Možná výhodnější vyjádření v češtině: rachot z děla, velký kravál, rámus. Pro vyjádření neologismu v češtině použijeme rachotící dělo.

Жабарі – podstatné jméno, množné číslo. Toto nové slovo se pojí s podstatným jménem *жаба* - невелика безхвоста земноводна тварина¹²⁶ (malý bezocasý obojživelník; žába), přesněji místem, kde se žáby vyskytují. Jestliže se jedná o množné číslo můžeme hovořit o bažinách nebo kalužích, kde žijí žáby. Ovšem důležité je zmínit, že i tento neologismus jsme konzultovali se současným ukrajinským spisovatelem Stepanem Pročjukem: „*Žabar* zde určitě není neologismus, spíše to bude historismus, jaký – těžko říct...“¹²⁷ (Жабар тут, напевне, не є неологізмом, швидше це якийсь історизм/ Який –невідомо...)

ОСЬ Я ТУТ П'Ю ГОРІЛКУ-ЗАПРИДУХУ.

А може, хай вже гетьманує він?

Той вміє так розколихати духа,

що Україна загуде як дзвін.

Já zde piju **ohnivou kořalku**

A možná, že by on hejtmanoval?

On tak umí rozkolébat duši,

Že Ukrajina zazvoní jako zvon.

Горілка-запридуха – podstatné jméno, ženský rod. *Горілка* – міцний алкогольний напій¹²⁸ (mocný alkoholický nápoj; kořalka, pálenka, vodka). *Запридух* je výraz, který

¹²⁵ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 31.

¹²⁶ Ibidem, díl 2, s. 500.

¹²⁷ Viz příloha č. 4/c.

¹²⁸ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 130.

se používá pro hodně silnou vodku, která až vyrazí dech. V českém jazyce se používá pro silný alkohol: smrt'ák, ohnivý, ostrý.

О Дар-Надія! Ждани та Бояни.

Іркліїв. Мліїв. Злобин. Веремій.

O dar naděje! Ždany a Bojany.

Irkliiv. Mliiv. Zlobyn. Veremij.

Дар-Надія – podstatné jméno ženského rodu. Znovu se jedná o neologismus složený. *Дар* - подарунок¹²⁹ (dar), *надія* – впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання¹³⁰ (jistota v možnost uskutečnění něčeho, co si přejeme, něčeho potřebného, příjemného; naděje). Složením těchto dvou slov vznikne dar naděje.

Он Димер — все димарики й домарики.

Сховалися, либонь, під хвартухи

Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам

Іваньки, Андруші і Явтухи.

To je Dumer – všechny komíny a **komínky**.

Schovaly se, patrně pod zástěry

Marjanivkam, Motronivkam, Varvarivkam,

Ivanky, Andruši a Javtuchy.

Домарик – podstatné jméno, mužský rod. *Димар* – труба для відведення диму з печі житлового приміщення¹³¹ (roura k odvedení kouře z pece obydlí; komín).

¹²⁹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 211.

¹³⁰ Ibidem, díl 5, s. 70.

¹³¹ Ibidem, díl 2, s. 277.

Autorka si v tomto úryvku tzv. „hraje“ se slovy. Místo litery y (*u*) použila písmeno o (*o*). Přičemž se tak slovo stalo zdrobnělinou od původního slova *димар* – komín.

Procjuk také poukazuje na další úryvek od téže autorky (viz příloha č. 4/d.), ve kterém se jedná o vesničany, kteří sedí doma a nešli bojovat.

*Чого мені? Вірнопідданець,
плету життя з повільних діб.
Богдан Хмельницький, хutorянець,
домодержавець, власник дібр.*

Proč právě já? Věrný poddaný,
Splétám život z postupných dob.
Bohdan Chmelnický, osadník,
Patriot, vlastník majetku.

Домодержавець – podstatné jméno mužského rodu. Neologismus je složen ze dvou slov: *дім* – приміщення, в якому живуть люди (místo, kde žijí lidé; dům) a *держава* – країна з таким апаратом політичної влади¹³² (země s přístroji politické moci; stát). Po spojení těchto dvou slov by se jednalo o člověka, který je velice spjat se svou vlastí, stejně, jak tomu bylo s Bohdanem Chmelnickým. Doslovný překlad by byl domostátník, volně přeloženo by to mohl být patriot či vlastenec.

Hi!
*Піду на Запоріжжя.
Дожидатись перестану.
Я ж їх перевішаю, я ж їх переріжу.
я ж перед ними на коліна стану!
Я їм скажу: чортові душі.*

¹³² ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinské řeči v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 248.

*є ж іще сила в цій булаві!
Я ж не лежень, я ж дужень,
я ж того й занедужав,
що не знав, чи ви хоч живі.*

Ne!

Půjdu do Záporoží.

Přestanu vyčkávat.

Přece před nimi na kolena padnu!

Řeknu jim: zpropadené duše.

Vždyť je ještě síla v tom palcátu!

Přece nejsem lenoch, vždyť jsem **silák**,

Dokonce jsem z toho onemocněl,

Ještě jsem nevěděl, jestli jste živi.

Дужень – podstatné jméno mužského rodu. V této situaci lze vycházet z přídavného jména *дужий* – сильний¹³³ (silný, statný). Jedná se o fyzickou stránku člověka, možné to je přeložit jako silák, v dnešní slangové češtině: drsňák, borec.

То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?!

Це ж до такого стиду дожили

Б'єте своїх, прокляті дурнолобці.

наївні бевзі, телепні, хохли!

Takže to jste vy, chlapci, přece vy, přece vy, chlapci?!

Ještě jste se takové ostudy dožili

¹³³ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinského jazyka v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 433.

Své bijte, prokletí **hlupáci**.

Naivní troubové, telecí hlavy, hlupáci!

Дурнолобець – podstatné jméno, mužský rod. Jedná se o složený neologismus, interfix, za pomoci přídavného jména *дурний* – позбавлений розумного змісту; беззмістовний¹³⁴ (zbaven rozumu; hloupý, pitomý, špatný, blbý) a podstatného jména *лоб* – верхня надочна частина обличчя людини або морди тварини¹³⁵ (horní nadoční část lidského obličeje nebo tlamy zvířete; čelo), je zde použito k vytvoření interfixu litery o (*o*). V překladu výstižné slovo: hlupák, trouba, pitomec, tupec, blbec.

*Оце ваш слід, приблуди і задиби,
отой татарський клекіт — Кагарлик!*

Zde je vaše stopa, tuláci a **přivandrovalci**,

Ten Tatarský ryk – Kaharlyk!

Задіба – podstatné jméno smíšeného rodu. Zde se jedná o osobu podle momentální situace vyplývající z kontextu. Ovšem většinou se jedná o negativní označení pro člověka, který se někam zatoulal. Někdo někam přišel a nic dobrého nepřináší. Dalo by se použít slovo: přivandrovalec.

*Земле ж моя, нащо ти рождаїста?
А чом же ти, земле, не з каменю-трути?
Що кожна прожра бажа тебе з'їсти
і пощасливити кожен трутень!*

Země moje, proč jsi tak bohatá?

A proč přece, země, nejsi z **kamene, jež dokáže otrávit?**

¹³⁴ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinské jazykové tvorby v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 439.

¹³⁵ *Ibidem*, díl 4, s. 535.

Kterou každý nenasyta touží sníst

A stal se šťastným každý trubec!

Камінь-трута – podstatné jméno, mužský rod. Znovu autorka využila skládání slov, nyní dvou podstatných jmen: *камінь* – тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків¹³⁶ (pevná hornina v masivu nebo v jednotlivých kouscích; kámen), *трута/отрута* – речовина, здатна викликати отруєння живого організму¹³⁷ (látka, která dokáže otrávit živý organismus; jed). Zde se autorka ptá, proč není její země z kamene - jedu. V tomto případě by bylo vhodné přeložit neologismus vedlejší větou: kámen, jež dokáže otrávit.

- **Пřídatná jména**

Блідоротий, Двойлезий, Зникомий

V ukrajinštině se přídatná jména dělí podle významu a gramatických funkcí následovně:

<u>Якісні/якосні</u>	<u>Відносні/взахові</u>	<u>Присвійні/привласнювачі</u>
Блідоротий		
Двойлезий		
Зникомий		

*І як же ту блідороту неміч
ти брала собі, рознещасна, на ніч?
Отой слимак, те нікчемне м'яло! —
його хватило, а мене мало?!*

Co je to za **bledouistou** nemoc

Přenešťastná, ses sebrala na noc?

Tento hlemýžď, takové ubohé nemehlo! -

¹³⁶ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskéjhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 83.

¹³⁷ Ibidem, díl 5, s. 811.

Jeho uchopilo, a mě málo?!

Блідоротий – přídavné jméno. Spisovatelka použila složení ze dvou slov - přídavné jméno *блідий* – неяскравий, слабо забарвлений¹³⁸ (nejasný, slabě zbarvený; bledý; *блідість* – bledost) a podstatné jméno *рот* – порожнина між верхньою і нижньою щелепами з отвором у нижній частині обличчя¹³⁹ (dutina mezi vrchní a spodní čelistí s otvorem v nižní části obličeje; ústa, pusa). V češtině lze neologismus, díky doslovnému překladu, vyjádřit následovně: bledoustý. Tím vzniká i pro češtinu neologismus.

Я воскресаю і знову гину.

Несу свій хрест на свої Голгочі

А цар стромляє мені у спину

*Свої **двойлезі** каправі очі.*

Probouzím se k životu a znovu umírám.

Nesu si svůj kříž na svou Golgotu

A král mi vráží do zad

Své **dvojsečné** oči zalepené ospalky.

Двойлезий – přídavné jméno. *Дво...* – dvou..., *двоїсти/ї* – dvojaký, duální, dvojit. *Лезо* – гостра частина знаряддя, яким ріжуть, колють або рубають¹⁴⁰ (ostrá část nástroje, která řeže, bodá, seká; ostří, čepel). Díky těchto dvou slov je možné utvořit přídavné jméno, které označuje, (například, jak je tomu v kontextu) oči, které dokážou prorazit do zad. V češtině se běžně používají frazeologismy: Vrazit kudlu do zad. Probodnout (někoho, něco) pohledem.

Neologismus obsahuje i slovo ostří, čímž můžeme bez problému vyvodit, že oči jsou ostré, tedy dvojsečné a dokážou probodnout.

¹³⁸ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských sloves v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 201.

¹³⁹ Ibidem, díl 8, s. 886.

¹⁴⁰ Ibidem, díl 4, s. 471.

УСЕ МИНУЛО, НАЧЕ СОН ЗНИКОМИЙ

Життя за мною браму зачина.

Я вже й обжився. Маю троє коней —

ЗЕЛЕНИЙ КІНЬ і наші два коня

Všechno pominulo, dokonce je spánek **ztracený**

Život za mnou bránou začíná.

Zabydlel jsem se. Mám tři koně —

Zelený kůň a naše dva

ЗНИКОМИЙ – přídavné jméno. Sloveso *зникнути/зникти/зникати* – переставати існувати¹⁴¹ (zmizet, mizet, ztratit se, vymizet); autorka přetvořila na přídavné jméno za pomoci sufixu *-ий*.

V češtině by neologismus mohl být přeložen jako *ztracený*, *zmizelý*, *vymizelý*, přičemž takové slova jsou běžně používána.

• Slovesa

Аврукати, Понашевкуватися, Доглупати, Запомийнити, Збогарадити, Зглузований (příčestí, jedná se o neosobovou formu slovesa)

Stejně, jak v předešlé kapitole slovesa rozdělíme podle jejich základních form a gramatických kategorií:

Аврукати – osobová forma; os. 3., číslo množné, čas přítomný, způsob oznamovací, nedokonavý vid, rod činný, itranzitivní sloveso.

Понашевкуватися – osobová forma; os. 3., číslo množné, čas minulý, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod trpný, tranzitivní sloveso.

¹⁴¹ ВІЛОДИ І. А КОЛ., *Slovník ukrajinské mluvnice v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 3, s. 663.

Доглупати – osobová forma; os. 3., číslo jednotné, čas minulý, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod činný, tranzitivní sloveso.

Запомийнити – osobová forma; os. 2., číslo jednotné, čas minulý, způsob rozkazovací, dokonavý vid, rod činný, tranzitivní sloveso.

Збогарадити – osobová forma; os. 2., číslo jednotné, čas minulý, způsob oznamovací, dokonavý vid, rod činný, tranzitivní sloveso.

Зглузований – pasivní přičestí.

Slovesa uvedená v kontextu a jejich překlad do českého jazyka s jejich lingvistickým výkladem:

Як там тепер? Без неї тьмяні люстра.

Аврукають на танку голуби.

*Чиясь душа, рожева як пелюстка,
влітає в дім скорботи і ганьби.*

Jak se máte? Bez ní je lustr matný

Vrkají holubi na verandě.

Něčí duše, růžová jak okvětní lístek,

Letí do domu zármutku a potupy.

Аврукати – sloveso. *Воркнути/Воркотати* – видавати своєрідні переливчасті звуки¹⁴² (vydávat svérázné trylkové zvuky; když se jedná o holuby – zavrkat, vrkat, zacukrovat, cukrovat) i v tomto verši se jedná o sloveso vrkat, o jeho fonetickou variantu, protože je přizpůsobeno tak, aby mělo ve verši správný rytmus, tím vzniká neologismus.

Сам король прийшов дивитись, жабарями тьона.

Понашевкувалось иляхти — убивати хлопа.

З карабинів ціляться, лігши на вали.

¹⁴² ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 739.

Гаркоту-гармату в нього навели.

Sám král se přišel podívat, na ty *жабарями* ťору.

Zástup šlechty – zabít sedláka.

S karabinou míří, ležíc na svahu.

Rachotící dělo mu navezli.

Понашевкуватися – sloveso. Při objasnění tohoto neologismu nám byl opět velice pomocný slovník Boryse Hrinčenka. Ze všech uvedených případů (jeden z příkladů užití slovesa viz příloha č. 3.) lze vyvodit, že se jedná o houf, zástup, dav nebo tlupu lidí.

А ти була...

Така була, як завше

Лиш не доглунав я у чому річ:

стара віщунка, й слова не сказавши

полізла спати на холодку піч.

A byla 's...

Byla taková, jako vždycky

Jen **mi nedošlo**, o co jde:

Stará věštkyně a slova neřekla

Vylezla spát na chladnou pec.

Доглупати – sloveso. Toto nové slovo je možné pochopit od slov: *глуний* - нерозсудливий, нерозумний¹⁴³ (neuvážlivý, nerozumný; hloupý; *глуно* - hloupě, *глунота* – hloupost, pošetilost, *глупуватий* – přihlouplý). V textu se jedná o minulý čas slovesa, který je záporný díky částici *не*. V češtině by bylo možné použít např.:

¹⁴³ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 88.

nehloupil, nedovtípil, ale nejlepší pro české vyjádření v tomto kontextu by bylo: nedošlo mi.

*To čo ж ти серце із мене вийняла?
Ти ж мені душу всю **запомийнила!**
Та будь воно прокляте, все ваше кодро,
всі ваші кубла і всі ваші кудли!
Та я нап'юся,
та я заллюся,
та я на камені постелюся!*

Tak co, přece jsi mi vyrvala srdce?
Dokonce jsi mi celou duši **zašpinila!**
Buď prokleta, všechno vaše potomstvo,
Všechno vaše doupatstvo a všechno vaše rozcuchanstvo!
A já se napiji,
A uhasím žízeň,
A na kámen si lehnu.

Запомийнити – sloveso. Můžeme vycházet z přídavného jména *мийний* – відмивати що-небудь¹⁴⁴ (umýt něco; mycí, prací, na mytí, k mytí). V souvislosti s textem se jedná o negativní spojení. Duše byla zašpiněna, zastřena. Ona osoba způsobila ránu jak do srdce, tak do duše.

*Ось ніч, і та зорею в очі цвікне.
Чумацький Шлях заремигає — злазь.
Хто допоможе, дурню макоцвітний, —*

¹⁴⁴ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'hoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 701.

московський цар чи трансільванський князь?!

Ногайські орди? Вуса караїма?

Султан Мехмет? Кордони з кияхів?

Лежить твоя зглузована Вкраїна,

схрестивши руки всіх своїх шляхів.

І що тепер? Що вдіять, що почати?

Ні булави, ні війська, ні почати.

Mléčná dráha rozzářila cestu kozákům jedoucím pro sůl,

Nemysli na to – stůj.

Kdo pomůže, makově kvetoucímu hlupákovi, -

Moskevský král nebo kníže z Transylvánie?!

Nogajská horda? Vusa Karajima?

Sultán Mehmed? Kordóny z kukuřičných klasů?

Leží tvá **vysmívaná** Ukrajina,

Zkřížíc ruce všemi svými, možnými způsoby.

A co teď? Co se bude dít, co začít?

Ne palcáty, ne armády, ne takový začátek.

Зглузований – přičestí. Lze vycházet k určení českého ekvivalentu z přídavného jména *глузливий* – який виражає глузування¹⁴⁵ (co vyjadruje výsměch; posměvačný, posměvavý, vysměvačný vysmívavý, *глузувати* – vysmívat se, posmívat se, pošklebovat se). Ukrajina nebyla brána vážně, bylo si s ní zahráváno, jak kdo chtěl.

НЕ ВИПРОСИВ. НЕ ВКРАВ. НЕ ЗБОГАРАДИВ.

Узяв свободу, приналежну нам.

¹⁴⁵ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 87.

Дивуйся, світе, я ще їх і зрадив!

А що я, власне, винен тим панам?

NEVYPROSIL. NEUKRADL, **NEZRADIL BOHA.**

Vzal jsem svobodu, jež nám náleží.

Podívej se, světe, ještě jsem je zradil!

A co já, jsem vlastně, vinen těmi pány?

Збогарадити – sloveso. Opět se jedná o složený neologismus: *Бог* – у релігійних віруваннях — уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей¹⁴⁶ (v náboženství - nadpřirozená bytost, která stvořila svět a řídí ho, a také kroky lidí; Bůh), sloveso *радити* – давати кому-небудь пропозицію¹⁴⁷ (předložit někomu návrh; radit). Příhodný český ekvivalent do kontextu, samozřejmě když vezmeme v úvahu negativní částici *ne* a minulý čas by zněl: nehradil Boha.

- **Příslovce**

Всьогоше

Toto příslovce bychom zařadili do skupiny (dělení příslovčí v ukrajinštině je již uvedeno u rozboru historického románu „*Marusja Čuraj*“): určující - kvantitativní (кількісно-означальні) a jedná se o vyšší stupeň od příslovce *всьогого*.

БУЛО ВСЬОГО, А БУДЕ ЩЕ ВСЬОГІШЕ.

І що не день — все гірше, й гірше, й гірше.

Bylo to celkově, a bude ještě víc

A nikoliv denně – všechno horší, a horší, a horší.

¹⁴⁶ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských sloves v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 207.

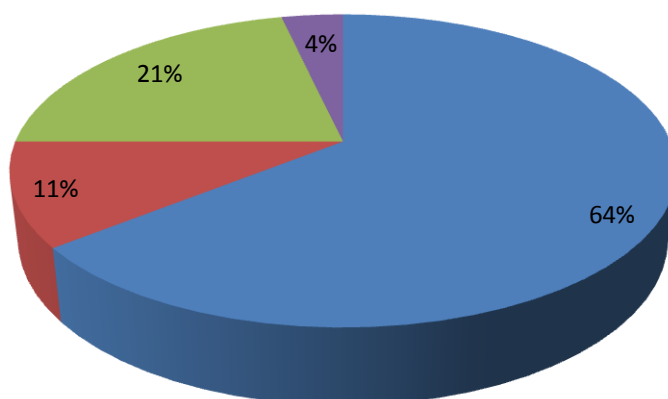
¹⁴⁷ Ibidem, díl 8, s. 429.

Въсѣише – příslovce, vyšší stupeň. **Всѣозо** – příslovce dohromady, celkem. V češtině nelze jednoznačně vyjádřit vyšší stupeň pro příslovce dohromady či celkem. Dá se to tedy vyjádřit slovem víc, ještě víc; symbolizující, že se mohou přihodit různé věci jak dobré, tak i špatné.

(Graf III.) Grafické znázornění slovních druhů v díle „Berestečko“

Rozdělení neologismů podle slovních druhů

■ podstatné jméno ■ přídavné jméno ■ sloveso ■ příslovce

Stejně jako tomu bylo u historického románu „Marusja Čuraj“ tak i zde autorka nejvíc používala během tvoření neologismů podstatná jména, dále (zde je rozdíl, jak u předešlého díla) slovesa, přídavná jména a příslovce.

2. Rozdělení neologismů podle způsobu tvoření:

Následující rozbor nových slov byl založen na základě historického románu, jak již bylo zmíněno: „Berestečko“. Postup zkoumání byl stejný. Následná tabulka zobrazuje popisy tvoření neologismu a jednotlivé neologismy k nim zařazené. Můžeme si povšimnout drobných odchylek od předešlého utváření neologismů, který způsob se přestal vyskytovat nebo jaký naopak začal.

(Tab. IV.) Princip tvoření nových slov (historický román „Berestečko“)

Základní tvoření neologismů (historický román „Berestečko“)				
Skládání slov	Upravení slova kvůli fonetické podobě	Použití přívlastku	Použití prefixu	Jiné
Блідоротий Двойлезий Домодержавець Дурнолобець Збогарадити	Аврукати Заглада Всьогоше Домарик	Гаркота- гармата Горілка- запридуха Дар-Надія Камінь-трута	Безнемірність Запомийнити Зглузований	Багруля Боркулаб Вимоленець Вмертя Понашевкуватися Доглупати Дужень Задиба Зникомий Вернисонце Дурноп'ян Жабарі

Tabulka nám je opět oporou, díky které můžeme vidět zařazení jednotlivých neologismů do skupin jejich vzniku. Následně i graf zobrazuje podíl výskytu bádанého úseku.

(Graf IV.) Podíl dílčích způsobů tvorby neologismů v díle „Berestečko“

Neologismy "Berestečko"

V historickém románu „Berestečko“ jsou tyto čtyři prvky rovněž zastoupeny, krom jednoho (jak jsme si mohli povšimnout v tabulce) a tím je tvoření neologismu tak, že vznikne deminutivum či augmentativum. Oproti tomu, jsou zde slova měněna nebo přetvářena tak, že jejich fonetická podoba je taková, aby byla snadněji použitelná v daném verši (např. *Аврыкам* – vrkat).

Další neopomenutelný fakt je, že Lina Kostenko používá nová slova hojněji v románu „Berestečko“ než v románu „Marusja Čuraj“ a to je tento román obsáhlejší. Ať už se podíváme jednotlivě nebo celkově na oba romány můžeme vidět, že největší zastoupení má tvoření neologismů **jiné**. Do této kategorie způsobu tvoření jsme zahrnuli takové neologismy, které se utvořily pomocí „překroucení“ slova, přidáním sufixu tak, aby vzniklo podstatné jméno nebo jiný slovní druh, atp. Hned poté autorka často využívá **skládání slov** z dvou různých slovních druhů a následně na stejné rovině stojí **použití přívlstku**, pro které je typické oddělení dvou slov pomlčkou a **upravení slova kvůli fonetické podobě**.

6. Vyhodnocení zkoumaných neologismů

Při zkoumání byly použity neologismy z historických románů: „*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) a „*Berestečko*“ („*Берестечко*“). Nová slova těchto historických románů jsou řazena dvojím způsobem: **1. podle slovních druhů** a **2. podle způsobů jejich tvoření**. Byly použity za pomoci vytvořeného slovníku neologismů L. Kostenko paní

H. M. Vokalčuk¹⁴⁸.

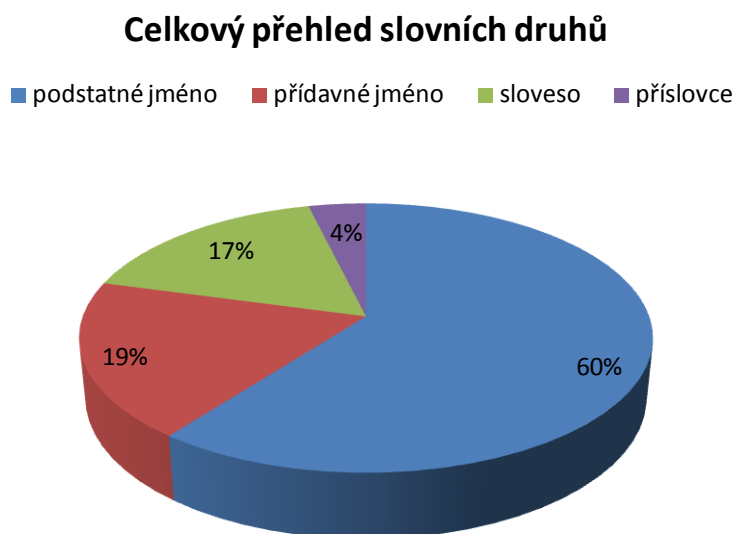
Z románu „*Marusja Čuraj*“, byly použity neologismy z celé knihy, přičemž celkový počet činí **25**. Z románů „*Berestečko*“ byl vzat stejný počet neologismů, aby konečné srovnávání mohlo vycházet ze stejného čísla. Ovšem bylo zjištěno, že autorka v historickém románu „*Berestečko*“ používá mnohem více neologismů. Proto, když byly použity a řazeny neologismy abecedně v uvedených kontextech vyšly najevo další nová slova, které byly následně zařazeny dál. Samozřejmě, pro pochopení bylo nutné vyjasnit i ty neologismy, které by byly uvedeny ke konci abecedy, a tak jejich počet stoupl na **28**. V celém románu „*Berestečko*“ se jich vyskytuje kolem **70**.

Jestliže srovnáme oba díla, dojdeme k závěru, že Lina Kostenko nejvíce používá při tvoření neologismů **podstatná jména**, dále se fakta liší. V díle „*Marusja Čuraj*“ následují **přídavná jména**, avšak v románu „*Berestečko*“ jsou to **slovesa**.

Pro celkový přehled nám bude sloužit graf. Je v něm vyjádřen celkový počet slovních druhů zkoumaných neologismů, po tomto grafu je rovněž grafické znázornění druhého bádáního tvoření nových slov – způsobu tvoření neologismů.

¹⁴⁸ VOKALČUK H. M., *Slovotvorčist' šistdesjatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vingranovskij*, Ostrozka akademija, Ostroh, 2010.

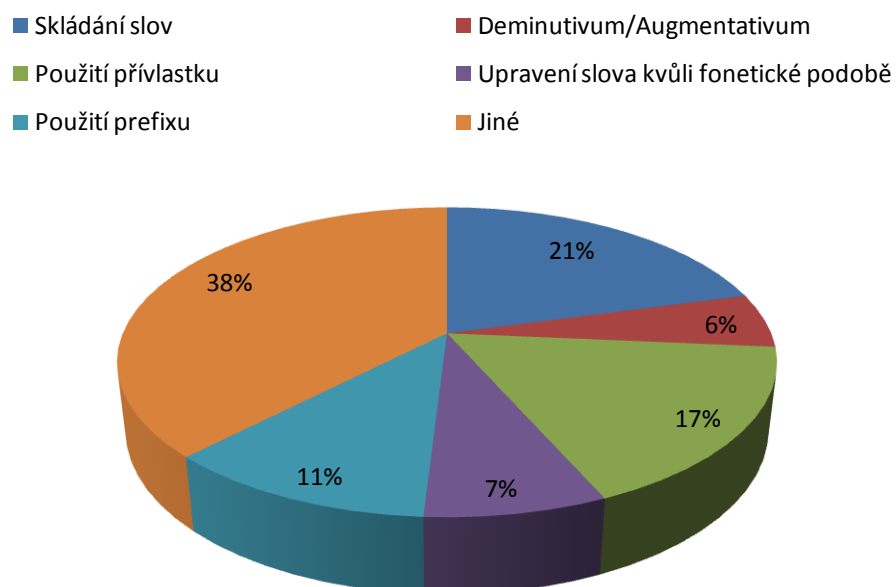
(Graf V.) Výsledné znázornění slovních druhů:

Zde je graf pro celkový přehled neologismů v obou dílech:

(Graf VI.) Celkové rozvržení neologismu podle způsobu tvoření

Totální souhrn neologismů dle způsobu tvoření

7. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo, pozastavit se nad tvorbou ukrajinské spisovatelky Liny Kostenko, konkrétně nad jejími neologismy v dílech. Po prozkoumání nových slov lze říci, že se nám podařilo najít pro neologismy český ekvivalent, vyjasnit je českému čtenáři se zasazením do kontextu, ve kterém byl spisovatelkou použit.

Na samotném počátku práce je vyobrazen život Liny Kostenko jakožto člověka. Dále se dozvídáme o Kostenko jako spisovatelce, jaké byly její začátky, čím byla ovlivňována ve své tvorbě, jaká používá témata a zejména je vyzdvihnuto její vlastenectví. Právě to, že se hrdě hlásila a hlásí k Ukrajině, ji zavedlo do mnohdy nelehkých situací.

V 50. a 60. letech 20. století, kdy komunismus nabíral na síle, se na Ukrajině zrodilo pokolení tzv. „Šedesátníků“. Lina Kostenko byla jednou z prvních jejich řečníků. Spisovatelé, kteří se hlásili k onomu pokolení, byli postupně zatýkáni, odváděni do vyhnanství nebo jejich díla nesměla být publikována, tak tomu bylo i v případě Liny Kostenko. Ovšem díky tomu, že již před tím, než její díla nesměla být tištěna, vydala některé ze svých knížek, čtenáři si ji oblíbili a její talent byl znám široké veřejnosti.

Na konci druhé kapitoly se nám vytváří obraz feminizmu a postmodernismu. Nejprve ve světovém měřítku, poté se přechází do konkrétní země – Ukrajiny. Čtenáři děl Liny Kostenko mohou vnímat také prvky feminizmu, i přesto, že ona samotná se za feministku nepovažuje. Jakožto žena dobře rozumí ženské duši a potřebám, které každá žena cítí. Nejen proto je označována za feministku 20. století. Postmodernismus je směr, který se vyvinul na konci 20. století. V tomto období se objevují věci, resp. se píše o věcech, které předtím byly tabu. Vyskytuje se četnost názorů. Do tohoto období se dá spisovatelka rovněž zařadit. Jestliže se podíváme na její nejnovější díla, bezpochyby je můžeme označit jako postmoderní. Kromě toho v době postmodernismu se začínají objevovat díla, která byla v minulosti zakázána. Jedná se o díla „Šedesátníků“, která předtím nemohla být publikována.

Celá třetí kapitola je zasvěcena kritickým poznatkům k tvorbě a Lině Kostenko. Z počátku jsme se zaměřili na dobu minulou. Z níž vyplývá, že spisovatelka musela čelit větší kritice než jak je tomu dnes. To bylo zapříčiněno režimem, který v oné době

byl nastolen. Následně jsou uvedeny výroky osob, které jsou s literátkou blízko spjaty, tedy s přáteli nebo lidmi, kteří s ní nějakou dobu spolupracovali, také se studenty, kteří si ji váží a mají ji svým způsobem za vzor. Závěr kapitoly je věnován výroku spisovatelky, jak ona kriticky pohlíží na dnešní mládež a budoucí spisovatelé.

Čtvrtá kapitola obsahuje poznatky o neologismu. Vymezení pojmu, vyjasnění a uvedení na příkladech. Nejprve je termín neologismus vymezen v české gramatice, jak se používá nebo, jak neologismus může vzniknout. Rovněž je neologismus definován i v ukrajinské gramatice.

V poslední kapitole jsme se zabývali jednotlivým rozbořením neologismů na podstavě dvou historických románů Liny Kostenko. Neologismy byly použity z děl „*Marusja Čuraj*“ a „*Berestečko*“. Nová slova byla použita spolu s kontextem, ve kterém jsou zasazena, následně pro ně byl nalezen příhodný český ekvivalent. Také byly vysvětleny z hlediska morfologického.

Na samotném konci bylo zjištěno, jaké spisovatelka používá principy pro tvoření neologismů a jaké slovní druhy používá nejčastěji. Při zkoumání bylo dosaženo výsledků takových, že neologismy se dají rozdělit do zjištěných skupin, díky tomu tyto poznatky byly zpracovány do tabulek a graficky znázorněny. Procentuálně lze vyvodit, které tvoření a použití slovních druhů neologismů spisovatelka preferuje, a které se nevyskytuje často.

Anotace

Autor: Bc. Ester Niemczyková

Fakulta: Filozofická

Katedra: Slavistiky, sekce ukrajinistiky

Název diplomové práce: Autorský neologismus jako prvek jazykové inovace (na materiálu tvorby Liny Kostenko nebo současných ukrajinských básníků).

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Radana Merzová

Počet znaků: 146 038

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 52

Klíčová slova: Lina Kostenko, neologismus, postmodernismus, feminismus, období šedesátníků, historický román

Autorka se zabývá problematikou neologismů v díle Liny Kostenko. Nejprve vymezí historické období, ve kterém spisovatelka začínala tvořit, ve kterém tvořila, a do jakého směru lze její tvorba zařadit dnes. Na podkladě jejích textů – historických románů „*Marusja Čuraj*“ a „*Berestečko*“, neologismy zkoumá z hlediska lingvistického, jde tedy především o rozbor morfologický. Rovněž se snaží neologismům přiřadit český ekvivalent se zasazením do kontextu.

8. Bibliografie

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinských mluvnice v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980., slovník dostupný na: <http://sum.in.ua/>, dne: 2012-04-03.

KOSTENKO L., *Berestečko*, kniha dostupná na: <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/21531-1/Берестечко>, den: 2012-02-08.

KOSTENKO L., *Marusja Čuraj*, Radjanskyj pysmennyk, Kyjiv, 1979, ISBN:

KOSTENKO L., *Zapysky ukrajinskoho samašedšoho*, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, Kyjiv, 2011, ISBN: 978-966-7047-88-7.

KURIMSKÝ A. A KOL., *Ukrajinsko-český slovník I. A-O.*, Academia, Praha, 1994, ISBN: 80-200-0144-1.

KURIMSKÝ A. A KOL., *Ukrajinsko-český slovník II. П-Я.*, Academia, Praha, 1996, ISBN: 80-200-0157-3.

TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajinské šesťdesiatnyctvo: profily na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, ISBN: 978-966-2164-06-6.

VOKALČUK H. M., *Slovotvorčist' šesťdesjatykiv. Lina Kostenko. Mykola Vingranovskij*, Ostrozka akademija, Ostroh, 2010, ISBN: 978-966-2254-11-2.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

BRJUCHOVEC'KYJ V. S., *Lina Kostenko: narys tvorčosti*, Dnipro, Kyjiv, 1990, ISBN: 5-308-00557-5.

KRASNOVA L., *Poezija Liny Kostenko (posibnyk dlja včyteliv)*, Drohobyč 2001, ISBN 966-7996-05-0.

LYOTARD J-F., *O postmedornismu*, vydal Filosofický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1993, ISBN: 80-7007-047-1.

MARTINCOVÁ O., *Nová slova v češtině slovník neologizmů*, Academia, Praha 1998, ISBN: 80-200-0640-0.

MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Vydala Univerzita Karlova, Praha 1983, ISBN: 60-008-83.

MASYMENKO N. M., *Poezija: Lina Kostenko. Oleksandr Oles'. Vasyl'Symonenko. Vasyl' Stus.*, Naukova Dumka, Kyjev, 2003, ISBN: 966-00-0651-9.

PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, ISBN: 966-7514-04-8.

PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, ISBN: 966-7520-80-3.

ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, ISBN: 966-518-317-6.

ŽILKA T., *(Post)moderná literatura a film*, Vydavateľ'stvo Michala Vaška, Přešov, Nitra 2006, ISBN: 80-8094-041-X.

ČASOPISY:

HORBLJANSKYJ JU., KUL'ČYCKA M., Slovo i čas, „*Kryvava fjestasučasnosti*“ v odkrovenni vid Liny Kostenko (zauvahy pro „*Zapysky ukrajinskoho samašedšoho*“), (III) Ž 1.289, č. 5 (2011), ISSN: 0236-1477.

IVŠYNA L. (red.), Hazeta deň, „*Ne sudyty, a dumaty!*“ Lina Kostenko – pro vysokovol'tnu liniju duchu šistdesjatnykiv, jichnij poperednykiv i jmovirnych spadkojemciv, č. 170-171 (3571-3572), p'jatnycja-subota 23-24 veresnja 2011.

RUBAN V. (red.), Žurnal Krajina, Kyjiv, *Lina Kostenko v inšij krajini bula b laureatom Nobelivs'koji premiji*, č. 18 (2011).

SAJENKO V., Istoryko-literaturnyj žurnal, „*Jevhenij Onjehin*“ Oleksandra Puškina i „*Marusja Čuraj*“ Liny Kostenko: *Dovhi chvyli kul'tury*, 7/2002.

СТЕПОВЫЧКА Л. (red.), Sičeslav; Literaturno-mystec'kyj ta publicystyčnyj časopys Nacional'noji Spilky pysmennykiv Ukrajinu, *Marudne dilo – jubilej...*, 1 (23) 2010 sičeň – berezeň.

TARNAŠYNS'KA L., Slovo i čas, *Mnemonične kolo u strukturi chudožňoji vidomosti: metamorfozy pam'jati (literaturoznavčo-filosofs'kyj zriz poetyky Liny Kostenko)*, (III) Ž 1.289, č. 3 (2010), ISSN: 0236-1477.

ZBOROVŠ'KA N., Slovo i čas, *Styl'ovyj portret šistdesjatnyctva*, č. 12, 2001, ISSN: 0236-1477.

INTERNETOVÉ ODKAZY:

HESLO: *Feminismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Feminismus>, dne: 2012-01-05.

HESLO: *Gernerova studia*, <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/genderova-studia>, dne: 2012-01-05.

HESLO: *Intertextualita*, http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=intertextualita, dne: 2012-01-31.

HESLO: *Komunismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Komunismus#Symbolika>, dne: 2012-01-02.

HESLO: *Neologismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Neologismus>, dne: 2012-01-06.

HESLO: *Postmodernismus na Ukrajině*, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/16067/kocik-rene-against-meaning-soucasna-ukrajinska-literatura-a-preklad>, dne: 2012-01-31.

HESLO: *Postmodernismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Postmoderna>, dne: 2012-01-31.

HESLO: *Postmodernismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Postmoderna>, dne: 2012-01-31.

HESLO: *Slovník českého jazyka*, <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, dne: 2012-03-13.

HESLO: *Борис грінченко словник* (slovník Boryse Hrinčenko), <http://hrinchenko.com/>, dne: 2012-03-01.

HESLO: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), <http://tvori.com.ua/pitannya-z-vidpovidyami-do-tvorchosti-lini-kostenko/>, dne: 2012-01-10.

НЕСЛО: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko),

<http://www.ukrlit.vn.ua/biography/kostenko1.html>, dne: 2011-12-15.

НЕСЛО: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=409&Itemid=414,

dne: 2012-01-11.

НЕСЛО: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), <http://zik.ua/ua/news/2011/12/09/323511>, dne: 2012-01-04.

НЕСЛО: *Ліна Костенко та Записки українського самашедшого* (Lina Kostenko a Zapysky ukrajinskoho samašedšoho), <http://slovoua.com/news/roman-lini-kostienko-diagnoz-intielighientsiyi-kotra-vmiie-til%27ki-plakati>, dne: 2012-01-15.

НЕСЛО: *Ліна Костенко та фемінізм* (Lina Kostenko a feminismus), http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=409&Itemid=416, dne: 2012-01-06.

НЕСЛО: *Неологізми Ліни Костенко* (Neologismy Liny Kostenko),

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kuls/2010_73/Vokalchuk.pdf, dne: 2012-02-27.

НЕСЛО: *прикладка* (prykladka), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Прикладка>, dne: 2012-03-01.

НЕСЛО: *Про Ліну Костенко* (O Lině Kostenko),

http://dt.ua/CULTURE/lina_kostenko_navischo_nam_zaminyuvati_ukrayinsku_movu_r OSIYSKIM_MATOM-88372.html, dne: 2012-01-04.

НЕСЛО: *Степан Процюк* (Stepan Procjuk), http://uk.wikipedia.org/wiki/Процюк_Степан_Васильович,

dne: 2012-03-12.

НЕСЛО: *Фемінізм* (Feminismus), <http://pidruchniki.ws/15800119/literatura/feminizm>, dne: 2012-01-06.

НЕСЛО: *Фемінізм* (Feminismus), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Фемінізм>, dne: 2012-01-06.

НЕСЛО: *Фемінізм* (Feminismus),

http://www.liveinternet.ru/users/beautiful_winter/post193358658/, dne: 2012-01-06.

НЕСЛО: *Шістдесятники* (Šedesátníci), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шістдесятники>,
дне: 2012-01-02.

KOSTENKO L., *Bil'jedynoji zbroji*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/24511-1/Біль-єдиною-зброї>, дне: 2012-01-08.

KOSTENKO L., *Marusja Čuraj*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/19836-1/Маруся-Чурай>, дне: 2012-01-08.

KOSTENKO L., *Pyšit' lysty i nadsylajte včasno...*,
<http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/39492/Пишіть-листи-і-надсилайте-вчасно>, дне: 2012-01-07.

Abstract

The author's neologism as the innovation component of the language innovation (in the work of Lina Kostenko or contemporary Ukrainian poets)

Key Words: Lina Kostenko, neologism, postmodernism, feminism, period of the sixties, a historical novel.

The author concentrates on the subject of neologism in the work of Lina Kostenko. At first the author delimits historical period in which the writer began to write, then the period in which she wrote and finally the direction where we can classify her writings today. Based on her historical novels „*Marusja Čuraj*“ and „*Berestečko*“ the neologism is being studied from the linguistic perspective; in other words it is the morphological analysis. At the same time she strives to couple the Czech equivalent with its proper neologism within the framework of the context.

Resumé

Авторський неологізм як тип мовної інновації на матеріалі творчості

Л.Костенко (або сучасних українських поетів)

Ключові слова: Ліна Костенко, неологізм, постмодернізм, фемінізм, шістдесятники, історичний роман

Ця магістерська робота спрямована на нові слова – неологізми у творчості української письменниці Ліни Костенко. Одним з основних завдань праці було здійснення лінгвістичного аналізу неологізмів, місцезнаходження їх у контексті та підбір еквівалентної лексики у чеській мові.

Ми також хотіли коротко зупинитися над життям Ліни Василівни Костенко, дослідити, у якій спосіб творила і що на неї впливало. Після цього ми хотіли охарактеризувати суспільно-історичний період життя та творчості письменниці, тематику, ідеї її творів. Наша увага була, наприклад, зосереджена на описі доби шістдесятників - 60-і роки ХХ – го століття. Творчість поетів і письменників того часу була під великим впливом цензури. Творча еліта часто підлягала арештам, засланням у Сибір. Численна кількість жудожніх творів не допускалася до друку. Сюди належить зокрема постать В. Стуса, українського поета та багатьох інших шістдесятників. Під впливом цензури були, звичайно, і твори Ліни Костенко. Отже, письменниця була однією з них.

Ліна Костенко здобула славу вже тепер, при її житті. Починаючи з минулого століття її творчість набула обертів і увійшла в епоху постмодернізму. Письменниця постійно творчо розвивалася і її ідеї органічно переплелися з суспільно-історичним середовищем України. Можемо зробити висновок про те, що твори письменниці „йшли в ногу із часом“. Наприклад, не можна не згадати про фемінізм у її творчості. Але спочатку ми дали визначення вищезазначених течій у світі та їх прояв в Україні.

Далі ми зосередились на тому, як письменницю та її твори сприймала критика колись, конкретно у так званих „заборонених часах“ та яке враження її

творчість справляє зараз. Ми сконцентрувались на свідченнях сучасних українських письменників, відомих лінгвістів та студентів.

Наступним кроком був розбір кожного з неологізмів. Для цього ми використали два дуже відомі та важливі історичні романи Ліни Костенко. До них відносяться: „*Маруся Чурай*“ та „*Берестечко*“. Ми намагалися пояснити неологізми чеським читачам так, щоб можна було зрозуміти їх у контексті.

На кінці цієї роботи ми дійшли висновку щодо способу творення неологізмів письменницею, щодо впливу на цей процес різних лінгвістичних факторів. Ми також провели дослідження різних типів неологізмів – які з них переважають або, навпаки, які трапляються дуже рідко.

Метою цієї дипломної праці був аналіз творчості української письменниці Ліни Василівни Костенко, зокрема її авторських неологізмів. Після визначення нових слів можна сказати, що нам вдалося знайти чеські еквіваленти неологізмів, пояснити їх чеському читачеві у рамках контексту, де неологізми було вжито.

У першій частині нашої праці описана біографія Ліни Костенко, починаючи від народження і до початку її творчості. Далі охарактеризовано творчі впливи на письменницю, особливість її патріотизму, який створив для неї важкі життєві ситуації.

У 50-х та 60-х роках ХХ-го століття, коли комунізм почав набирати обертів, в Україні виникло покоління шістдесятників. Ліна Костенко була однією з перших речників шістдесятників в Україні. Поетів, які були у цьому поколінні, поступово заарештовували, висилали у Сибір, їх твори не можна було друкувати. Ці обставини торкнулися і творчості Ліни Костенко. Однак її поезії все ж потрапили до рук читачів ще до часу заборони друку деяких її творів. Талант письменниці відразу ж було оцінено і вона набула високої популярності серед людей.

У кінці другого розділу охарактеризовано поняття фемінізму і постмодернізму в українському та світовому мистецькому середовищі. Читач може знайти елементи фемінізму у творчості письменниці, незважаючи на те, що вона сама про себе каже, що вона не феміністка. Як жінка, вона добре розуміє жіночу душу, її потреби, основи почуттів кожної жінки. Але не тільки тому письменниця означена як феміністка ХХ-го століття, але тому, що значна частина

її поезії присвячена жіночій половині людства. Постмодернізм - це напрям, який розвинувся в кінці ХХ-го століття. У цей період з'являються речі або пишеться про речі, які раніше були під заборноюю. Трапляється частота різних поглядів на життя. У цей період також можна включити письменницю. Якщо ми подивимося на її останні твори, ми, безумовно, можемо віднести їх до постмодернізму. Крім того, у час постмодернізму починають з'являтися твори, які раніше були заборонені. Це, наприклад, твори "шістдесятників", які раніше не могли бути опубліковані.

Уся третя частина присвячена аналізу творчості Ліни Костенко. З самого початку ми орієнтувалися на минулий період. Це показує, що авторка повинна була протистояти більшій критиці, ніж сьогодні. Це було обумовлено колишнім режимом. Далі праця містить різні думки осіб, які тісно пов'язані з письменницею, тобто, з друзями або людьми, з якими вона працювала протягом деякого часу а також зі студентами, які її поважають і мають її за свій зразок. Висновок розділу присвячений думці письменниці про те, як вона критично бачить сучасну молодь і майбутніх письменників.

Четверта частина праці присвячена лінгвістичному дослідженню неологізмів. Ідеться про визначення самого поняття „неологізм“, також уточнення і наведення прикладів. Спочатку дається визначення терміну неологізм у чеській мові, пояснюється його вживання та виникнення. Далі охарактеризовано поняття неологізму в українській мові.

У останньому розділі ми мали справу з окремими аналізами неологізмів на базі двох історичних романів Ліни Костенко. Неологізми були взяті з творів „Маруся Чурай“ та „Берестечко“. Нові слова були використані разом із контекстом, у якому вони знаходяться, потім для них було знайдено необхідний чеський еквівалент. Крім того, зроблено морфологічний аналіз неологізмів.

У самому кінці праці було ідентифіковано як письменниця користується принципами формування неологізмів та які частини мови використовує найчастіше. При підсумовуванні результатів можна дізнатися, що неологізми поділяються на встановлені групи. Завдяки цьому вищезазначені результати представлені в таблицях та діаграмах. Також зазначено відсоткове припущення

щодо використання частин мови при утворенні неологізмів, яким письмення віддає перевагу або яких майже не вживає.

РЇЛОНУ:

1)

Вже небо не біжить тим синьо-білим бігом

В своєму зорехмарному ряду.

Завіяло, заговорило снігом

У полі, попід садом і в саду.

(*М. Вінграновський*)

2)

Десь на горизонті *хмара-хустка*

Манить вдаль, мов дівчина у сад,

І *весни* такі *пахучі згустки*

Розплескалися об гопубий фасад.

(*В. Симоненко*)

3)

Борис Грінченко:

Понашевкувалосьь у хату такого народу — і родичі, і свати, і чужі.

4/а)

Де є це слово в неті:

«записує місцевий літописець. „Брали приставство, пише він далі, зь волости Боркулабовской и Шупенской, тоєсть грошей копь 50, жита мерь пятьсотъ...» з книги Грушевського «Історія України-Руси»

(<http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur70601.htm>).

Це щось пов'язане з назвою місцевості.

Там само: Боркулабівський літопис. с. 25 (вид. Куліша с. 77).

Ще є Боркулаб – прізвище.

Або боркулаб – це аналог фортеці чи району. Місцевості.

У всякому разі це швидше історизм, а не неологізм.

4/б)

Вернисонце – це не неологізм. Це назва рослини:

Вернисонце, -ця, с. раст. *Lupinus caeruleus*.

<http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/4583-vernysonce.html>
title="ВЕРНИСОНЦЕ. Словник української мови Б.Грінченка.

те саме з дурноп'яном

Дурноп'ян, -ну, м. Раст. *Datura stramonium* L.

4/с)

Жабар тут, напевне, не є неологізмом, швидше це якийсь історизм/ Який – невідомо....

4/д)

Димарик – це поняття, пов'язане з димарем (суфіксація: димар + суфікс ик). У всякому разі, це, як мені здається, просто гра слів – асоціативний ряд зі словом Димер. Димер – схоже на дим. Тому димарики – ніби маленькі труби, через які йде дим. Домарики – то просто гра слів по аналогії з димариками. Ніби маленькі хатинки (домики) із маленькими димарями (димариками)

А от ще з Ліни Костенко:

Погиб козак од женської руки.

— Домарики, така у вас і смерть.

Безславно вмер, а кажете: убито.

А запорожці — люди без круть-верть,

все кажуть щиро на своє копито.

Тут домарики – селяни, які сидять вдома, а не воюють. Синонім до гречкосіїв. А антонім – героїчні козаки.

А це зі статті:

Напевно, національний характер українця (що є великою умовністю, як зазначає журналіст і поетеса Мар'яна Савка), неможливо звести до якоїсь середини між антиподами – вільного козака, що з піснею іде на смерть, і закопаного в землю “домарика”, який тремтить над своїм майном (пристосуванця).

4/е)

в газеті «Свобода» такий вислів: «Глибока тиша стояла над горами. Нічні сумерки дрімали під темно-зеленими кронами смерек. На густім чепіргатім листі папороті висіли краплі роси» (<http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1908/Svoboda-1908-33.pdf>). Наскільки я розумію, чепіргатий – синонім «лапатий». Кажани-чепіргачі – це ніби вказівка на їх простерті крила – коли вони літають вночі. Чепірга – ніби по звучанню сходе на «розчепірений» (розпростертий).